

**MEHMET ŞEREFEDDİN YALTKAYA’NIN FATİMİLER VE HASAN SABBÂH*
BAŞLIKLIL MAAKALÉSİNİN SADELEŞTİRİLMESİ**

Doç. Dr. Adnan ADİGÜZEL

**Osman Gazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi**

ÖZET

Bu makalede Şîî’liğin ortaya çıkışı ve ortaya çıkış sürecinde, Şîî imamları ve taraftarlarının Emeviler ve Abbasilerle gerçekleştirdikleri bazı isynalar ve siyasi olarak iktidar olma mücadeleleri ele alınmıştır. Bu anlamda Muâviye döneminden başlayarak Şîî hareketlerin mücadele tarihi özetlenmiş, Fâtîmîler Devleti’nin kuruluş süreci, Hasan Sabbâh’ın bu devletle ilişkisi, Alamut Kalesi’nde kendi devletini kurması ve bazı faaliyetleri incelenmiştir. Ayrıca Melikşah’ın Hasan Sabbâh’a gönderdiği uyarı içerikli mektubu ve onun Melikşah’a verdiği cevaba yer verilmiştir. Makalede zaman zaman Şîîlik adına ortaya çıkan kişilerin Bâtînlilik vb. gerekçelerle her türlü ahlâkî ve dinî değeri yok saymalarıyla ilgili bazı konulara temas edilmiştir. Bu anlamda kadın-erkek ilişkilerinde her türlü yasağın kaldırılmasına; Allah, peygamberler, kutsal kitaplar, kutsal mekânlar ve sahabe hakkında sınırsız itham ve saldırının yer aldığına dair iddiaları görmekteyiz. Makalenin sonunda özet olarak Hasan Sabbâh’ın Alamut Kalesi’ndeki hâkimiyeti ve 1256’da Moğollar tarafından ortadan kaldırılmalarına kadarki idareciler sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: M. Şerefeddin Yaltkaya, Hasan Sabbâh, Fâtîmîler, Şîîlik, İsmâiliyye, Bâtînlilik, Haşhâşîler.

* Bu makale Duru’l-Funun İlahiyat Fakültesi Mecmuası’nın, Birinci Yıl (Teşrin-i Sâni, 1926), Dördüncü Sayısında 1-44. sayfaları arasında yer almıştır.

A SIMPLIFICATION OF THE ARTICLE 'THE FATIMIDS AND HASAN SABBAH' BY MEHMET ŞEREFEDDİN

ABSTRACT

The present article deals with the rise of Shi'ism, the Shia imams and their supporters' fights in the process against the Umayyads and Abbassids and their efforts to stay in political power. In this connection, starting from the Muawiya period the article gives a summary of the history of the Shia movements, and covers the process of the foundation of the Fatimid State, Hasan Sabbah's relationship with the state and his establishment of his own state at Fortress of Alamud and some of his activities. The article also includes Malik Shah's letter to Hasan Sabbah containing warnings and threats and his reply to Malik Shah. It is also stated in the article how some Shia adherents rejected all ethical and religious values as opposed to their belief of Batiniyya (esoteric interpretation of Quran). In this sect we encounter claims that all bans on man-woman relationships were lifted, that there were numerous accusations and attacks against Allah, prophets, holy books, holy locations and the Sahabah (companions of the Islamic prophet). In the last section of the article Hasan Sabbah's dynasty at the Fortress of Alamud was summarized and the rulers until 1256 when it was demolished by the Mongols were mentioned.

Keywords: M.Şerefeddin Yaltkaya, Hasan Sabbah, Fatimids, Shi'ism, Ismailism, Batiniyya, the Assasins

Giriş

M. Şerefeddin Yaltkaya (Ekim 1879-23 Nisan 1947)¹, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış bir ilim adamıdır. İstanbul'da doğmuş, ilk tahsilinden sonra hıfzını tamamlamıştır. Davutpaşa Rüştüyesi'nden ve Dâr'ül-Müallimîn'den mezun olduktan sonra, câmi derslerine devam etmiş, Fatih Dersiamlarından Manastırlı İsmail Hakkı Bey'den tefsir, Şirvanlı Halis Efendi'den Makâlât dersi okumuştur. 1909 yılında Arapça eğitimi yapan "Dârü'l-İlim ve Ta'lim" adlı okulda ders nâzirliği ile tedrisât hayatına atılmış, sonraki yıllarda çeşitli yüksekokullarda 28 sene dinî dersler okutmuştur. 1924 yılında Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi'ne Kelâm Tarihi Müderrisi, daha sonra da

¹ İsmail Kara, M. Şerefeddin Yaltkaya'nın doğum tarihini diğer kaynaklarda belirtilen 1879 tarihi yerine 1880 olarak vermiştir. Bkz. İsmail Kara, Yaltkaya, 'Mehmet Şerefeddin', DİA, c. 43, Ankara 2013, s. 308.

İslâm Dini ve Felsefesi alanında Ord. profesör olmuştur. 18 yıl profesörlük yaptıktan sonra, 1942 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına getirilmiş, Cumhuriyet döneminin ikinci Diyanet İşleri Başkanı olmuştur (14.01.1942–23.04.1947). Şerefeddin Yaltkaya'nın 60'tan fazla eseri vardır. Ayrıca Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşat, Beyânü'l-Hak, Mihrâb, Türk Yurdu, Milli Tettebbûlar Mecmu3ası, Türk Tıp Tarihi Arşivi, Atsız Mecmua, Vakıflar, Ülkü, İlahiyat, İslâm vs. gibi dergilerde pek çok makale ve tercümesi yayınlanmıştır. 23 Nisan 1947 tarihinde vefat etmiştir. Makalelerinde Bâtınîlik, Yezidiler, Mutezile, Kerrâmiler, Karmatîler, İbn Tûmert, Sencer, Gazâlî, Baybars vb. gibi konu ve kişileri ele almıştır. Yine Keşfu'z-Zünûn'un yayınlanması yanında, Hay b. Yekzân, Muallakât, Sicilya Cevapları, Tarih-i Muhatasu'd-Düvel vb. gibi tercümeleri vardır.²

Duru'l-Funun İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nda yayınlanan bu makalede Fâtımîlerin ortaya çıkmasına kadar Şîlik hakkında genel bilgiler verilmiş, Hasan Sabbâh'ın Fâtımîlerle ilişkisi, Alamut Kalesine yerleşmesi ve buradaki faâliyetleri ele alınmıştır. Yine bu makalede, Hasan Sabbâh'ın Nizâmü'l-Mülk ile ilişkisi, Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kendisine mektubu ve bu mektuba verdiği cevap çerçevesinde Hasan Sabbâh'ın Abbasilere ve Şîî İmâmetine bakışı anlatılmaktadır. Bu konularla birlikte Bâtınîlik ve bu durumdan kaynaklanan her türlü ahlâkî ve dinî değeri yok sayan çeşitli anlayış ve uygulamanın ortaya çıktığı anlatılmıştır. Bu anlatımların önemli bir kısmının dinî ve siyasî muhalefetten kaynaklanan düşmanlığın bir yansıması olduğu kanaatindeyiz. Tarihte ve günümüzde ortaya konulan bu metinler ve anlatımlarla birçok kişide anlatılanların tamamen doğru olduğu inancı yerleştirilmiştir. Sonuçta burada alabildiğine suçlanan Fâtımîler ve onların etkisindeki diğer gruplar da Müslümanların tarihinin bir parçasıdır ve İslam kültür ve medeniyetinin oluşumuna önemli katkılar sağlamışlardır.

Bu makalenin sadeleştirilmesi esnasında, metinde geçen hicrî tarihlerden hemen sonra miladî tarihler (107/729 gibi) eklenmiştir. Hicrî tarihler hemen hemen tamamen gün ve ay verilmeden yazıldığından metindeki miladî tarihlerin tespitinde makalede verilen hicrî yılın ortalarına denk gelen miladî yıl esas alınmıştır. Metnin sadeleştirilmesinde ortalama Türk okuyucusu dikkate alınarak anlaşılabilirlik öncelenmeye çalışılmış, bazen uzun

² M. Asım Köksal, Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Eski Diyanet İşleri Başkanlarımızdan Ord.Prof.M. Şerefeddin Yaltkaya (merhum), *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Nisan 1964, Sayı: 4, s. 106-108; Mustafa Özel, Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Batı Portreler I, *Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XV, İzmir 2002, s. 61-96; Burhan Sümertaş, Mehmed Şerefeddin Yaltkaya'nın (1879-1947) Tarih-i Kur'an-ı Kerim'i Üzerine Bir Değerlendirme, *Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39, Erzurum 2013, s. 337-362; İsmail Kara, Yaltkaya, 'Mehmet Şerefeddin', *DİA*, c. 43, s. 308-310; <http://www.diyanet.gov.tr/tr/kategori/ord-prof-dr-mehmet-serafeddin-yaltkaya/121> (22.07.2014)

bir cümle ya da ifade, daha açık ve anlaşılır olduğu düşünülen kısa bir cümle şeklinde ifade edilmiştir. Bu işin bir nevi tercüme olduğunun ve tercüme yaparken de eksikliklerin kaçınılmaz olduğunun farkındayız. Önemli olan metnin aslıdır ve ehli için de makalenin orijinal Osmanlıca metni herkesin kolayca ulaşabileceği İSAM Osmanlıca Makaleler Veri Tabanında bulunmaktadır.

Makalede kullanılan Arapça isimlerin başındaki harf-i tarifler ('el' takıları), okuma kolaylığı sağlamak amacıyla genellikle yazılmamıştır. Makale içinde zaman zaman Kur'an-ı Kerim'den sadece sure adı verilerek nakledilen ayetlerin ayet numaraları ve metindeki ara başlıklar tarafımızdan verilmiştir. Yine makalede, İslam coğrafyasının doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine kadar çok sayıda yer ve kişi adı bulunmaktadır. Bu adların okunmasında bazı hatalar yapmış olabiliriz. Bundan dolayı okuyucunun affına sığınıyoruz. Bu makalenin orijinalinin sonunda, Melikşah'ın Hasan Sabbah'a yazdığı mektup ve onun bu mektuba verdiği cevabın Farsçası yer almaktadır. Şimdi okuyucuyu makale ile başbaşa bırakıyoruz.

FÂTIMÎLER VE HASAN SABBÂH

Arap dâhilerinden olan Muâviye b. Ebî Süfyan Şam'da bağımsızlığını kazanmış, rekabet sahasında kalan İmam Hüseyin'i de oğlu Yezid'e bırakmıştı. İmam Hüseyin'in Kerbela'da feci şekilde şehit edilmesi üzerine Kûfeliiler, Hz. Hüseyin'in şehadeti konusunda korkunç bir hata ettiklerini düşünerek vicdan azabı çekmişler ve bunun sonucu olarak da 'Tevvâbûn' hareketini kurarak intikam almak için mallarını ve canlarını ortaya koymuşlardı. Bu hareketin lideri olan Süleyman b. Sadr'ın daveti üzerine Medâyin, Basra ve diğer çevre şehirlerden kendileri gibi pişmanlık çekmekte olan birçok kişi, bunlara katılarak bu hareketin yayılıp genişlemesini sağlamıştı.

Muhtar es-Sakafî de, Hicaz'da hâkim olan Abdullah b. Zübeyr'den yüz bulamayınca Kûfe'ye gelmişti. Mehdi olarak nitelediği, Hz. Ali'nin cariyesi Havle'den olan oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin veziri olduğunu belirterek, Hz. Hüseyin'in intikamını almak için hareket eden buradaki samimi insanların arasına katılmıştı.

Muhtar es-Sakafî, Kerbela olayında yer alanların cezalarını birer birer vererek Kûfe ve çevresini ele geçirdi. Bir yanda Emevi halifesi Mervan, diğer yanda Abdullah b. Zübeyr ve taraftarları, bir diğer yanda da Hâricîlerin varlığıyla zaten büyük bir bölünmüşlük içinde olan İslam âlemi, Muhtar es-Sakafî'nin ortaya çıkardığı ihtilafla birlikte maddi ve

manevi anlamda daha da büyük bir anarşi ortamının içine girmiş oldu.³ Abdullah b. Zübeyr, kardeşi Musab vasıtasıyla Muhtar'ı ortadan kaldırdı. Abdülmelik b. Mervan da Emevilerin ve hatta bütün Arapların en zalimi olan Haccâc-ı Zâlim'i Müslümanların başına musallat ederek Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesini sağladı ve İslam âlemine hâkim oldu.

Birçok savaştan dolayı iyice yorulmuş olan halk, I. Velid ve kardeşi Süleyman zamanlarında inşaat gibi şeylerle ile uğraştırılarak sakinleştirildi. Bunların ardından hilafet makamına geçen Ömer b. Abdülaziz, ümmetteki salah ve sükûneti temsil etti.

Her türlü günaha dalmış olduğundan (fısk ve fücürundan) dolayı görevden alınan Beni Ümeyye halifesi II. Yezid'in Sellame ve Habbabe adındaki sevgilileriyle dalmış olduğu zevk ve eğlence âlemi, milletin ruhunda hâsıl olan yeni yönelimlerin varlığını gösteriyordu.

³ Muhtar es-Sakafi, Abdullah b. Zübeyr'den yüz bulamayıp Muhammed b. Hanefiyye'nin Mehdi olduğunu iddia ederek onun adına hareket etmek üzere Kûfe'ye geldiğinde, onun bu iddiası konusunda şüpheye düşen bazı kişiler, bu konuyu araştırmak için Muhammed b. Hanefiyye'ye gitmişlerdi. Muhammed b. Hanefiyye'nin 'düşmanlarımızdan intikamımızı almak üzere harekete geçen kişinin kim olduğu önemli değil' demesiyle, araştırma için ona gidenler Muhtar es-Sakafi'nin desteklenmesi gerektiği konusunda onay almış oldular. Muhtar es-Sakafi, onların olumsuz bir cevap almalarından korkmaktaydı. Ancak böyle olumlu bir cevap alınca bu haberdan istifade etme yoluna gitti ve kendisinin Muhammed b. Hanefiyye tarafından görevlendirildiğini iddia etti.

Abdullah b. Zübeyr, Muhtar'ın Kûfe'yi ele geçirip Muhammed b. Hanefiyye adına davette bulunduğunu duymduğunda endişeye düştü. Mekke'de bulunan Muhammed b. Hanefiyye'yi kendisine biat etmesi konusunda sıkıştırdı. Belirlediği güne kadar biat etmediği takdirde öldürüleceğini ve cesedinin yakılarak cezalandırılacağını söyledi. Muhammed b. Hanefiyye bu zorlama karşısında Muhtar'a müracaat etmek zorunda kaldı. Muhtar, bu müracaatı fırsat bilerek derhal asker ve para ile onun yardımı koştı. Abdullah b. Zübeyr'in Muhammed b. Hanefiyye'ye vermiş olduğu sürenin dolmasına iki gün kala (bu sırada Abdullah b. Zübeyr onu yakmak için bir yığın odun hazırlamıştı) Muhtar'ın gönderdiği ordu Muhammed b. Hanefiyye'yi kurtarmıştı.

Mukaddes mekân olan Mekke'de kılıncı çekmeyi çirkin gördüklerinden kılıncı yerine ellerine sopa almışlar (veya Abdullah b. Zübeyr'in hazırladığı odunlarla savaşa hazırlanmış olduklarından) Abdullah b. Zübeyr, onları 'Haşebiyye' diye alaya almıştı. Kûfe'nin en büyük âlimlerinden Şu'be'nin de Şîa'ya 'Haşebiyye' demesi (Minhâcu's-Sünne, c. 1, s. 6) bundan kaynaklanmaktadır. İbni Reste'nin el-A'lâku'n-Nefise'sinde (s. 217, Leiden baskısı) onlara bu lakabın verilmesi konusunda başka bir olay anlatıldığını biliyoruz.

Muhammed b. Hanefiyye bu bâdireyi atlatmışsa da Muhtar'ın öldürülmesinden sonra yine Abdullah b. Zübeyr tarafından sıkıştırıldığı için Abdülmelik b. Mervan'ın daveti üzerine Şam'a hareket etmiştir. Ancak onun da Muhammed b. Hanefiyye'yi kendisine biat etmeye davet etmesi üzerine tekrar Mekke'ye dönmüş ve buradan da Taif'e gitmişti. Abdülmelik b. Mervan'ın Hicaz'da (Mekke'de) Abdullah b. Zübeyr'i kuşatma altına aldığı zaman Muhammed b. Hanefiyye, Abdülmelik'e biat etmeye mecbur edilmiştir. O, bu olaydan birkaç sene sonra hicri 80 veya 81 (m. 699-700) senesinde eceliyle vefat etmiştir. Ancak Muhtar es-Sakafi'nin diğer ismine izafetle Keysâniyye denilen mezhep taraftarlarından bazıları, onun mehdî-i muntazar (beklenen mehdi) olduğuna, Medine dağlarından Ravzâ'da hayatta olduğuna, bal ve su kaynakları arasında yaşadığına inanıyor ve zamanı gelince ortaya çıkacağını söylüyorlardı. Meşhur şairlerden Kuşeyr İzzet ve Seyyidü'l-Hamirî de bu inançta olduklarından Muhammed b. Hanefiyye'nin vefat etmiş olduğunu kabul etmiyor ve Razva dağında yaşadığı konusunda birçok şiir söylüyorlardı.

Şiirlerdeki Gâib İmam/Mehdi-i Muntazar inancı esas itibarıyla Keysâniyye'den alınmış olduğu gibi, bunlardaki Bedâ' anlayışı da ilk defa Muhtar tarafından ortaya atılmıştı. Şöyle ki: Mus'ab b. Zübeyr Kûfe'ye doğru hareket ettiği zaman, Muhtar etrafındakilere kendilerinin galip geleceklerini söylemişti. Mus'ab gelip kendilerini mağlup edince, etrafındakiler sözünün yalan çıktığını kendisine söyleyerek itiraz etmişlerdi. Muhtar onlara, siz Kuran-ı Kerim'deki 'Yemhu'llahu mâ yeşâu ve yüsbit ve indehu ummu'l-kitâb'(Allah, dilediğini yok eder, dilediğini de bırakır ve her kitabın aslı olan Levh-i Mahfuz O'nun katındadır. Ra'd suresi, (13), 39. ayet) ayetini okumadınız mı? diyerek yalanını temellendirmeye çalışmıştı. İslam dinine mensub olanlardan ilk defa nübüvvet iddiası ile kendisine vahiy geldiğini söyleyen Muhtar'dır. Muhammed b. Hanefiyye, Muhtar'ın dinî ifratlarına son vermek amacıyla kendisi için biat edenlerle görüşmek üzere Kûfe'ye gitmek istemiş, ancak Muhtar, liderliği elinden kaçıracağı korkusuyla etrafındaki askerlere 'biz mehdi olan Muhammed b. Hanefiyye'nin biatini kabul edenlerdiniz. Ancak mehdinin alâmeti vücuduna vurulan kılıncın kendisine hiç tesiri olmamasıdır.' demiş ve bu açıklamasıyla Muhammed b. Hanefiyye'yi Mekke'de kalmaya mecbur etmişti. Muhtar'ın Hz. Ali'nin kız kardeşi Ümmü Hânî'nin oğlu Ca'd'ın ailesinden aldığı Hz. Ali'nin kürsüsü olarak kabul ettiği ilgin ağacından yapılan eski bir kürsüye kutsiyet atfederek, taraftarlarına bunu, İsrailoğullarının tabutu konumunda bir nesne olarak kabul ettirmesi meşhurdur.

II. Yezid'den sonra halife olan Hişam zamanında, Kûfelilerden on beş bin kişi Zeynelâbidin olarak bilinen Ali b. Hüseyin'in oğlu Zeyd b. Ali'ye biat ederek ayaklandı. Taraftarları, savaş esnasında kendisini terk ettiklerinden Zeyd şehit düştü.⁴ Bu olaydan kurtularak Horasan'a kaçmayı başarmış olan Zeyd'in oğlu Yahya da II. Velid zamanında Cüzcan'da başkaldırmış, ancak o da babasının akıbetine uğramıştı. Bu kıyاملardan gerekli dersi almış olan Emevilerden I. Velid'in oğlu III. Yezid, en aktif ve aynı zamanda kendileri için en tehlikesiz unsur olan Mutezile'ye dayanarak II. Velid'i katledip yerine geçmişti. Selefinin aksine diyanet ve takvası ile meşhur olmuştu. Altı ay hilafet makamında kaldıktan sonra vefat etti. Kardeşi İbrahim ve ondan sonra da son Emevi halifesi Mervan hükümdar olmuştu. Mervan'ın beş sene süren hükümdarlığı esnasında kendisiyle beraber Emevi hükümeti de son günlerini yaşamıştı. Mervan'ın Hükümetinin başına gelen felaketler aralıksız devam etmiş ve nihayet kendisiyle birlikte Emevi hükümeti de son bulmuş, yerine Abbasi Devleti kurulmuştur.

Muhtar es-Sakafî'nin diğer ismine izafetle Keysâniyye ismini aldığını söylediğimiz mezhep mensupları, imamet konusunda kendi aralarında birçok ihtilafa düşmüşlerdir. Bunlardan bir kısmı, Muhammed Hanefiyye'den sonra oğlu Ebu Haşim'in imametini kabul etmişlerdi. Onun, vefatı esnasında imameti Abbasilerin ilk iki halifesi olan Abdullah Seffah ve Ebu Cafer Mansur ile İmam İbrahim'in babaları olan İmam Muhammed'e terk ettiğini veya doğrudan doğruya Ben-i Zîşan tarafından amcası Abbas'ın imameti konusunda karar alındığını, imametın oğuldan oğula intikal ettiğini, İmam İbrahim'e kadar bu şekilde gelip İmam İbrahim'in de imameti kardeşi Abdullah Seffah'a vasiyet ettiğini kabul etmişlerdi. Ravendiyye denilen bu mezhep mensuplarının imam kabul ettikleri İmam Muhammed ilk defa 109/729'da Horasan'a Ziyad adında bir dâî⁵ göndermişti. Gönderirken de özellikle Fâtımîlere aşırı muhabbeti ile bilinen Nişaburlu Galib adındaki kişiyle temasa geçmemesini tavsiye etmişti. Bu kişinin Merv'de öldürülmesi üzerine 'Ammâr b. Yezîd adında başka bir dâî göndermişti. 'Ammâr, Horasan'da hoş karşılanınca kendisine Haddaş adını vererek gizlemiş olduğu dinî anlayışını açığa vurdu. Bu çerçevede Horasanlılara birbirlerinin kadınlarını kullanmaya izin vermiş; oruç, namaz ve hac gibi dinî görevleri farklı şekilde yorumlayarak, bu ibadetlerin imamın ismini bildirmemek, kendisine dua

⁴ Kûfelilerin Zeyd b. Ali'yi terk etmelerinin sebebi, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer hakkında kendisine sordukları soruya: 'Babası Zeynelâbidin'in onları daima hayır ile yadettiğini ve kendisinin de aynı görüşte olduğunu' söylemiş olmasıdır. Arapçada terk etmek manasına gelen rafeza kök fiilinden türetilmiş râfîzî isminin Şîilere verilmesine sebep olan da Zeyd'in bu olay esnasında onlara 'beni bıraktınız' manasına gelen 'rafaztumûnî' sözüyle hitap etmesi olmuştur.

⁵ Dâî: Bir anlayışı, inancı yaymayı görev edinen ya da bu iş için görevlendirilen kişi, misyoner; bir mezhebe mensup olup, o mezhebi ısrarla savunan ve propogandasını yapan kişiler için kullanılan bir sıfat (A. Adigüzel).

etmek ve kendisini ziyaret etmek anlamında bir simge olduğunu söylemişti. İmam Muhammed'in vefatından sonra yerine geçen oğlu İmam İbrahim de Ebû Haşim Bekir adında birini Horasan'a göndermiş ve o da Merv'de nakibleri ve dâileri toplayarak İmam Muhammed'in vefatını bildirmişti. Ardından İmam İbrahim adına biat almış, Şî'a-i Beni Abbas adına toplanan paralarla geri dönmüştü.

Abbasoğulları taraftarlarının en önemli adamı olan Ebû Müslim Horasanî de Horasan halkı üzerinde senelerce propoganda yaparak onları tamamıyla Abbasîlere bağlamış olduğundan 129/747'de Merv'de Abbasîlere davetini açıkça ifade etti. Son Emevi halifesi Mervan'ın Horasan valisi olan Nasr b. Seyyar, siyahlar giyinmiş olan bu kişiye karşı koymanın mümkün olmadığını pek acı bir şekilde anladı. Ancak onun, İmam İbrahim adına davette bulunduğunu merkeze bildirdi. Kâh Hicaz ve kâh Şam bölgesinde ibadet ve inziva ile ömür geçiren bu kişi, Şam köylerinden Hamime'de tutuklanıp Harran hapisanesinde zehirlendi. Ancak Ebû Müslim, Horasan'ı ele geçirmiş ve gönderdiği büyük bir ordu Mervan'ın Irak ordusunu mağlup etmeyi başarmıştı. Kûfe'de de İmam İbrahim'in kardeşi Abdullah es-Seffah'a biat edilmişti. Mervan'ın Musul ile Erbil arasındaki Zabsuyu kenarındaki mağlubiyeti ise bu büyük inkılabı güçlendirmiş ve Emeviler Devleti'ne son vermiştir.

Abdullah Seffah, hilafetinin beşinci senesi tamamlanmadan Enbar'da vefat etti. Onun yerine kardeşi Ebu Cafer Mansur geçti. O, amcası Abdullah b. Ali'nin isyanını yine Ebu Müslim Horasanî vasıtasıyla bertaraf etti. Bundan sonra da Abbasîlere koca bir devlet bahşetmiş olan Ebû Müslim'in hayatına son verdi. Bu durumda Ebû Cafer Mansur'un huzurunu kaçıran tek nokta Alevilerden birçok parlak rakibinin olmasıydı.

Emevilerin son günlerinde Benî Haşim'in Tâlibî ve Abbâsî zümreleri; uğradıkları baskı ve yoğun devlet takibini, Emevilerin içinde bulunduğu siyasî zaafiyeti, halkın kendilerine sunduğu destek ve besledikleri sevgi gibi konuları görüşmek için bir araya gelmişlerdi. Görüşmeden sonra birlikte hareket etme kararı almışlardı. Bu karardan sonra Hz. Hasan'ın Nefsü'z-Zekiyye olarak bilinen torunlarından Muhammed b. Abdullah'ı kendilerine lider seçmişlerdi. Bu birleşen güçler içinde Cafer-i Sadık ve Nefsü'z-Zekiyye'nin babası Abdullah Mahz ve benzerleri gibi Tâlibî ileri gelenleri yanında, Abdullah Seffah ve kardeşi Ebû Cafer Mansur ve diğer bazı Abbâsî ileri gelenleri de bulunmuşlardı.

Ebû Cafer Mansur, bu topluluk içinde kendisine biat etmiş olduğu Nefsü'z-Zekiyye'yi öldürmek ya da azletmek için teşebbüslerde bulundu. Nefsü'z-Zekiyye gizlendiğinden Ebû Cafer Mansur onun babası ve aynı zamanda o dönemlerde Tâlibîlerin şeyhi olan Abdullah Mahz, kardeşleri ve çocuklarını tutuklattırarak onları Kûfe'de vefatlarına kadar hapsetti. Hasan ve yüzünün güzelliğinden dolayı Dîbacû'l-Asfar (sarı ipek) adıyla anılan Hz. Hasan'ın diğer torununun oğlu Muhammed b. İbrahim'in üzerine bir sütun diktirtmek suretiyle feci bir şekilde hayatına son verdi.

Nefsü'z-Zekiyye, babası ve akrabalarının zincire vurularak Kûfe hapisanesine götürülmesi üzerine Medine'de ortaya çıktı. Burada, herkes tarafından saygı ve hürmetle ile kabul gördü. Bütün ahâli kendisine biat etti. O tarihte Medine'nin en büyük âlimi olan İmam Malik de, bu hususda ona destek vermeleri yolunda halka bir fetvâ vermişti.⁶ Ebû Cafer Mansûr'un onun üzerine gönderdiği bir ordu ile Medine civarında gerçekleşen savaşta kendisi ölmüştü. Aynı ordu Basra'da başkaldıran kardeşi İbrahim'i de Kûfe'nin batısında mağlup ederek şehit etmişti. Harun zamanında başkaldıran kardeşleri Yahya da Harun'un gadrine uğramıştı. Me'mun'un veziri olan Fadl b. Sehl'in çabalarıyla Ali b. Mûsâ er-Rizâ'nın veliahtlığı da sonuçsuz kalmıştı.

Fatimiler Devleti'nin Kuruluş Süreci

Abbasilere rakip olan Aleviler çok sayıda şehit verdikten sonra nihayet halife Muktedir zamanında Afrika'da bir hükümet kurmaya muvaffak oldular. Alevilerin kurduğu ve Fatimîler adıyla anılan bu hükümetin ilk halifesi Ebû Muhammed Ubeydullah idi. Ona nisbeten bu hükümete Ubeydiyye/Benî Ubeyd de denilmiştir. Cafer Sadık'ın oğullarından İsmail'in imametini kabul etmiş olmalarından dolayı onlara İsmailiyye de denilmiştir.⁷ Aynı zamanda onlara Seb'iyye de denilir. Çünkü onlara göre haftanın günleri, gökler ve yıldızlar yedi olduğu gibi peygamberler de; Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed, İsmail b. Cafer olmak üzere yedidir. İmamların sayısını da yedi sayısı üzerinde

⁶ Nefsü'z-Zekiyye'nin hilâfeti, Ebû Cafer Mansur'un hilafetinden daha evvel gerçekleştiği için Ebû Cafer'in hilâfeti geçersiz kabul edilmişti. Bir de kendisinde birçok fazilet bulunan Nefsü'z-Zekiyye Muhammed b. Abdullah'ın mehdi olduğu konusunda ahâli tamamıyla ikna olmuştu. Kendi isminin Muhammed ve babasının isminin de Abdullah olması bu inancı takviye ediyordu. Çünkü "lev bagiye mine'd-dünya yevmün letevvella'llahu zâlîke'l-yevme hatta yeb'ase fihî mehdiyênâ ev kâimenâ ismehü Kasım ve isme ebîhi ke ismi ebî" (Eğer dünyanın ömründen bir gün bile kalmış olsa Cenab-ı Hâkk, ismi benim ismim ve babasının ismi babamın ismi gibi olan mehdi veya kâimimizi gönderinceye kadar o günü uzatır) şeklindeki hadis-i şerifinin bu kişiyi işaret ettiği kabul edilmekteydi.

⁷ Hz. Ali'den başlayarak altıncı imam olan Cafer Sadık'a kadar olan zevâtın imâmetinde müttelik olan imâmiyye, Cafer Sadık'dan itibaren iki fırkaya ayrılmışlardır. Bunlardan birincisi İmâmiyye-İsnâaşeriyye'dir. Bu fırka, Ca'fer Sadık'dan sonra oğlu Mûsâ Kâzım ve onun soyundan gelen bir silsile olan Ali Rıza, Muhammed Hâdî, Ali Sabir, Hasan Tahir ve Muhammed Mehdi'nin imâmetlerini kabul edip on ikincileri olan Muhammed Mehdi'yle imam listesi tamamlandığından İsnâaşeriyye adını almışlardır. Diğer fırka ise Cafer Sadık'ın diğer oğlu İsmâil'i imam kabul etmiştir. Her ne kadar İsmâil babasından önce vefat etmiş olsa da onlar, babası Cafer Sadık tarafından onun imâmetinin kararlaştırılmış ve bu kararda (nassda) imâmetin onun çocuklarında devam etmesinin daha yararlı olacağını iddia ederler.

döndürürler. Onlara, gizlenmiş imam (imam-ı mestur) konusundaki inançlarından ya da Kur‘an ve hadislerin asıl anlatmak istediklerinin, nasların zahiri değil bâtını olduğunu iddia ettiklerinden Bâtıniyye de denilmiştir. Yine onların dâilerinden olan Hamdan Karâmit’e nisbeten Karâmîta ve Melâhide olarak da isimlendirilmişlerdir.

Onlara 201/817’de Azerbaycan’da ortaya çıkmış olan Babek’e nisbeten Babekiyye de denilmiştir. Yine Abbasilerin siyah başlık giymelerine karşın, onlara başkaldırdıkları sırada Babekilerin kırmızı elbiseler giymiş olmalarından dolayı Muhammire (kızıllar) de denilmiştir. Onlar, Mecusilerin her şeyi mübah gören kolu olan Mazdekîlerle başlangıçta olmasa da sonuç olarak birleşiyor olmalarından dolayı Mazdek’in lakabından alınan Hurremiyye⁸ olarak da isimlendirilirler. Yine onlara Ta‘lîmiyye de denildiğini asla unutmamak gerekir. Çünkü mezheblerine bağlananların akıl yürütmesini yasaklayıp, Masum İmam’ın talimine (ne derse aynen kabul ederek) bağlanmalarını esas almışlardır.

Fâtımîlerin birinci halifesi olan Ebû Muhammed Ubeydullah’ın, Hz. Ali’nin torunlarından olup olmadığı konusunda tarihçiler arasında ihtilaf olmakla birlikte, Abbasilerin bu rakip hükümeti halkın gözünden düşürmek için çeşitli çalışmalar yaptıkları dikkate alındığında bunların neseblerinin sıhhati aleyhindeki tarihî rivayetlerin şüpheyle karşılanması gerektiği kabul edilmelidir. Bütün Şîiler, yeryüzünde daima bir imamın bulunması gerektiği kaidesini kabul ederler. Ancak imamın maddi güç ve kudrete sahip olmaması durumunda, imam gizli kalır ve dâileri açıktan İmam-ı Mektum (gizli imam) adına halkı davet ederler.

İsmail b. Cafer Sadık’dan sonra İsmail’in oğlu Muhammed imam olmuş, ancak maddi güce malik olmadığı için açıkça ortaya çıkamayıp gizli kalmış ve bundan dolayı Muhammed Mektûm (gizlenmiş) olarak anılmıştı. Daha sonra Muhammed Mektûm, oğlu Cafer Musaddık ve sonra da onun oğlu Muhammed Habib, mestur (gizli) imamların üçüncüsü olmuştu. Bu imamların dâileri de Abbasilerin dâileri gibi merkezi hükümetten uzak olan ve cahil halkın yaşamakta olduğu, uzaklığından dolayı ahalsinin imamın durumları hakkında bilgi sahibi olmalarının mümkün olmadığı yerleri seçiyorlardı. Onların en önemli dâileri olan Kûfeli Ebu’l-Kasım Rüstem b. Hüseyin b. Hûşeb adındaki bir marangoz, İmam Hüseyin’in türbesini ziyaret maksadıyla Yemen’deki Cened’den gelmiş olan Muhammed b. Fazl adındaki zengin bir Şîinin, ziyareti esnasında pek hararetle ağladığını görmüş ve onun etkisinde kalmıştı. Mehdinin Yemen’den çıkacağı hakkında

⁸ (Hurremiyye) kelimesinin Arapçadaki (ihitiram) masdarından türediğini söylemek doğru değildir. Bu kelime farsçadır.

birçok rivayet sıralayarak ona *Veli* ve kendisine de *Mansur min Âl-i Ahmed* ünvanını vermiş, onunla Yemen dağlarında bulunan Aden Lâa'ya gelmişti.

Onlar burada Benî Mûsâ denilen Şiîler arasında kaldılar. Burada kendilerini zühd ve ibadet gibi ehli gösteriyorlardı. Buranın halkını, yakında Yemen'de ortaya çıkacak olan Mehdiye davet etmeye başladılar. Ahâliye çok miktarda silah ve hayvan temin ettirerek Mehдинin ortaya çıkma zamanının gelmiş olduğunu ilan ettiler. Irak Şiîlerinden de kendilerine katılanlar olduğundan büyük bir kuvvet oluşturarak etrafı yağma etmeğe başladılar. İbn-i Hûşeb'in böyle cahil bir muhitte ortaya çıkmasından dolayı aralarında mum söndü, erkeklerin çocukları, anaları, kız kardeşleri ile ilişkiye girmesi, aralarında eş değiştirme, şeriatın kurallarını tamamen değiştirme ve peygamberlere sövme gibi uygulamalar ortaya çıktı. İbn Hûşeb, Mağrib bölgesini de amaçlarına uygun bir yer olarak görmüştü. Bu sebeple buraya da Helvânî ve Ebû Süfyan adında iki dâi göndermişti. Onların vefatından sonra arkadaşlarından San'alı Ebû Abdullah Şi'î'yi aynı bölgeye yollamıştı. Ebû Abdullah Şi'î, önce Mekke'ye gitmiş ve Kûtâme hacıları ile yakınlık kurarak onların Âl-i Beyt'e olan sevgilerini artırmıştır. Kendisinin zühd ve ibadet sahibi olduğunu göstererek onların fevkalâde hürmet ve sevgilerini kazanmıştı. Onların ülkelerine dönüşleri esnasında kendileriyle beraber Mısır'a kadar gitmişti. Orada, İfrikîyye hükümdarı olan Ağlebîler hakkında birçok mâlûmât almış ve Ağlebîler'e karşı kendi vaziyetlerinin iyi olduğunu düşünmüştü. Mısır'da onlardan ayrılırken kendisinin burada eğitim almak amacıyla kalacağını söylemişti. Böyle davranarak, kendisini memleketlerine büyük bir istek ve saygıyla davet etmelerini sağlamıştı. Sonuç olarak 280/893 yılında Kûtâme'ye ulaştıklarında Ebû Abdullah Şi'î'yi misafir etmek için herkes birbirini yiyor, bundan dolayı aralarında anlaşmazlıklar çıkıyordu. Ebû Abdullah Şi'î, bu anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak ve aynı zamanda bundan istifade etmek için Feccü'l-Ahyâr denilen yere ineceğini, rivayetlerde de Mehdi'nin kitman (sır saklama) kelimesiyle aynı kökten türeyen Kûtâmeliler arasında, Feccü'l-Ahyâr'da ortaya çıkacağını söyledi. Bu şekilde, kendisinin daha önceden bilmediği bu yerde, bu isimde bir mevki olduğunu söylemiş oldu. Ardından bu yeri ortaya çıkararak onlara bildirdiği haberin doğruluğuna herkesi inandırdı. Mağriblilerce Ebû Abdullah Meşrikî adını alan bu dâiye Berberilerden katılanlar günden güne artmaya başladı. Ağlebîlerden İbrahim Sâni, Mile valisi vasıtasıyla Ebû Abdullah Meşrikî'ye dair bilgi istemişti. Fakat vali, onun zühd ve ibadet erbâbından olduğunu söyleyerek kendisinin siyasî bir öneminin olmadığını bildirmişti. Daha sonra Ebû Abdullah'ın bazı yerleşim yerlerine hâkim olması üzerine İbrahim Sâni, oğlunu 12.000

kişilik bir ordu ile onun üzerine göndermiş ve Ebu Abdullah'ı mağlup etmişti. İbrahim'in vefâtı ve oğlu Ebu'l-Abbas'ın katlinden sonra hükümdar olan Ziyâdetullah Sâlis'in yönetim işlerine olan ilgisizliğinden istifade eden Ebû Abdullah Meşrikî, Mehdinin ortaya çıkışının yaklaştığını ve yeryüzüne hâkim olacağını ilan etmeye başladı. Aynı zamanda ilk Fatimî halifesi olan Ebû Muhammed Ubeydullah Mehdi'yi Garb'a (Mağrib'e) davet etti. Bağdat halifesi Müktefi bu davetten haberdar oldu ve küçük oğlu Ebu'l-Kasım Nizâr ile tâcir kıyafetinde kaçmayı başaran Abdullah'ın yakalanması için her tarafa emirler yağdırdı. Kendisi Mısır'da yakalanmışsa da Mısır valisi İsa Nûşeri'nin yeterli tedbiri almamasından dolayı kaçmayı başarmış ve Trablusgarb'a ulaşmıştı. Yanında bulunanlardan Ebû Abdullah Şi'î'nin kardeşi Ebu'l-Abbas'ı Kayravan'a gönderdi. Ziyâdetullah Sâlis, Mehdinin gelmekte olduğunu haber aldı ve Ebu'l-Abbas'ı tutuklattı. Onun da tutuklanması için Trablusgarp valisine emir vermişti. Ancak Ebu'l-Abbas'ın tutuklandığını haber alan Mehdi, buradan Kastila'ya ve Kastila'dan da Beni Medrar'ın idaresinde olan Sicilmase'ye gitmişti. Ziyâdetullah, o tarihte Benî Medrar hükümdarı Elyasa b. Medrar'a, bu adamın Ebû Abdullah Şi'î tarafından mehdiliği ilan edilen kişi olduğunu bir mektubla bildirdi. Bunun üzerine Elyasa tarafından yakalanarak hapse atıldı. Bu sırada Ebû Abdullah Şi'î ise Ziyâdetullah'ın elinde bulunan yerlerden Mile ve Satif gibi şehirleri ele geçirmişti.

Ziyâdetullah 40.000 kişilik bir ordu kurarak Ebû Abdullah Şi'î üzerine göndermiş, fakat bu ordu mağlup olmuştu. Bu orduyu mağlup ettiğinden dolayı Ebû Abdullah'ın önemi daha da artmış ve elde ettiği yeni kuvvetlerle Tabne ve Belzme şehirlerini de ele geçirmişti. Ziyâdetullah'ın gönderdiği 12.000 kişilik ikinci bir orduyu da mağlup eden Ebû Abdullah'ın üzerine, 295/908'de üçüncü defa olmak üzere diğer bir ordu daha sevk edilmişti. Ancak bu ordu da mağlup olmuş, daha öncesinden zaten sefahate dalmış olan Ziyâdetullah, bu mağlubiyetlerin de etkisiyle kendisini tamamen zevk ve eğlenceye kaptırmıştı. Sonuç olarak Ebû Abdullah, hükümet merkezi dışında Ağlebîlerin elinde bulunan bütün şehirleri ele geçirmişti. Ebû Abdullah'ın, Ağlebîlerden İbrahim Sâni tarafından gayet güzel bir yerde inşâ edilen ve hükümet merkezi olarak kullanılan Rakkâde üzerine harekete geçmesi sebebiyle birçok yeni savaş yapılmıştı. Sonuçta Ziyâdetullah Mısır'a kaçmaya mecbur kalmış ve nihayet 296/909'da Ebû Abdullah onların hükümet merkezini de ele geçirmişti.

Daha önce Kayrevan'da Ziyâdetullah tarafından tutuklanmış olan Ebû Abdullah Şi'î'nin büyük kardeşi Ebu'l-Abbas, bu sırada Rakkâde'ye geldi. Onu ve Ebû Zâkî Temmâm b. Me'ârik'i yerine bırakarak büyük bir ordu ile Mehdi'yi kurtarmak için

Sicilmase'ye doğru hareket etti. Benî Medrar hükümdarı Elyasa, Mehdi'yi sıkıştırarak yeni yeni ortaya çıkmakta olan Ebû Abdullah Şi'î ile ilgisi olduğunu itiraf etmeye çalıştıysa da Mehdi böyle bir ilişkiyi ısrarla inkâr ediyordu. Mehdi'nin sıkıştırıldığını haber alan Ebû Abdullah, Elyasa'ya mektup yazarak çeşitli vaadlerde bulunmuş ve bu suretle Mehdi'nin hayatını kurtarmıştı. Mümkün olduğunca hızlı bir şekilde gelen Ebû Abdullah'ın ordusu şehre girip Mehdi ve oğlunu hapisten çıkarmaya muvaffak olmuş ve bu başarıyla sevinçlerinden ağlamağa başlamışlardı. Burada kırk gün kadar kaldıktan sonra Elyesa'yı mağlup ederek 297/910'da Rakkâde'ye dönmüşlerdi. Bu şekilde Ağlebîler, Benî Medrar ve Tahert'de bulunan Rüstemîler ortadan kaldırılmıştı: Onlara Mehdi varis olmuştu. Ubeydullah Mehdi'nin Rakkâde'ye girişini İbni Hânî şu:

Halle bi-Rakkâdeti'l-mesih / Halle bihâ Âdem ve Nuh

Halle biha'llahu zü'l-meâli / Ve külli şey'in sivâhu rihûn⁹

beytleriyle tebrik etti.

Devlet yönetimini eline geçiren Mehdi, Ebû Abdullah Şi'î ve kardeşi Ebu'l-Abbas'ı hiçbir işe müdahale ettirmemekteydi. Ebu'l-Abbas, bu durumdan olumsuz yönde etkilenerek Mehdi aleyhinde dedi koduya başlamış ve kardeşi Ebû Abdullah Şi'î'yi de kendisi gibi hareket etmeye ikna etmişti. Ebu'l-Abbas halkı kendisine davet etmiş oldukları Mehdi'nin bu kişi (Ebû Muhammed Ubeydullah) olmadığını, çünkü mehdi olan kişinin keramet ve apaçık alametleri olması gerektiğini söyleyerek birçok kimsenin ona bağlanmasına engel oldu. Kütame Şeyhü'l-meşâyih Ebû Mûsa Harun b. Yunus, Mehdi'den bir keramet talebinde bulunduğuandan Mehdi tarafından öldürüldü. Ebû Abdullah, zaten Mehdi'nin kendisi ve kardeşi hakkında şüphelenmekte olduğunu bildiğinden, kendilerini de öldüreceğinden korkarak Ebû Zâkî Temmâm b. Meârik ile ittifak ederek Mehdi'yi öldürmeye karar verdiler. Bu karardan haberdar olan Mehdi, onların her üçünü de aynı gün öldürterek kendi hayatını kurtardı. Böylece bu devletin kurulmasında en büyük paya sahip olan Ebû Abdullah Şi'î de Ebû Müslim Horasanî'nin akıbetine uğradı.

Mehdi, bundan sonra servet sahiplerinin mallarını müsadereye başladı. Kendisine veliahd yaptığı ve el-Kâim olarak isimlendirdiği oğlu Ebu'l-Kasım Nizâr'ı bu işe memur etti. Ebu'l-Kasım, ordunun başına geçerek her beldeye gidip servet, silah ve çeşitli

⁹ Rakkâde'ye Mesih girdi (hülûl etti). Oraya Âdem ve Nûh da girmişti (hülûl etmişti). Oraya yüceler yücesi Allah girdi (hülûl etti) ki, ondan gayrısı boştur (rüzgârdan ibarettir).

mallardan her ne bulursa alıyor ve ileri gelenleri, fakihleri ve hadisçileri öldürüyordu. Câhil kişileri ise bırakıyordu. Aynı zamanda şehirlerin kalelerini yıktırıyordu. O, câhil insanlar vasıtasıyla bazı âlimleri ve fakihleri yataklarında bile öldürtmüştü. Benî Bistâm ve Âl-i Ferât gibi Bağdat Şiîleri bu sırada Mehdi'nin Mağrib'de zuhûr ettiğini ve kabirlerdeki ölüleri diriltmekte olduğunu söylüyorlardı. Horasan'daki dâileri Muhammed b. Ahmed eş-Şefî de Samanoğullarından Nasr Sâni b. Ahmed nezdinde bu uydurma sözleri yayıyordu. 300/912-913 tarihinde Mehdi'nin Mağrib'de zuhûr edeceğine dâir peygamberimizden birçok rivayet uydurulmaya başlanmış, “güneşin Batı'dan doğması” hakkındaki hadis-i şerif Ebû Muhammed Ubeydullah Mehdi'nin ortaya çıkmasına yorumlanmıştı.

Fatimîlerin açıkça ortaya çıkan ve birinci imamı olan Ebû Muhammed Ubeydullah Mehdi, ulemâ ve fukahâyı öldürmeye devam etmekle beraber dâilerini de her tarafa gönderiyordu. Bu dâiler, halkın muhtelif tabakalarına göre telkinlerde bulunan Ubeydullah'ın mehdi, peygamber, yaratıcı (halık), rızık veren (rezzâk) Allah olduğunu yayarak halkı kendisine tabi olmaya davet ediyor ve herkesten kesin bağlılık sözü (ahd ve misâk) alıyorlardı. Halk bu yoğun propogandadan bıkip inkâra kalkacak olurlarsa dâilerin kendi emri dışına çıktıklarını söyleyerek bazen onları da hapsettiriyor ya da öldürüyordu. Onun vefâtından sonra yerine geçen oğlu el-Kâim ise babasından daha beter hareket etti. O, peygamberlere açıktan küfretmeye başladı. Babasının hükümet merkezi olarak kurduğu Mehdiyye'de ve Afrika'daki şehirlerinin sokaklarında '*Aişe ve eşine (hâşâ) lanet edin*' (*el'inû Ayişete ve ba'lehâ*) ve *Mağaraya ve mağaradakilere*¹⁰ *lanet edin* (*el'inû'l-ğâra ve men havâ*) diye haykırmağa başladılar. Ulemâ ve fukahâdan hiç kimse bırakmadılar. Batınîliklerini açıkça ifade ederek dâilerinden Ebu'l-Esved ve Ebû Tâ'a kendi kızlarıyla evlendiler. Bu tür durumlardan memnun olmayan birçok kimse, Haricilerin İbâdiyye kolundan olan ve dağdaki korunaklı yerinde yaşayan Ebû Yezîd Muhalled b. Kindâd adındaki gayet yaşlı bir ihtiyara biat ettiler. Ebû Yezîd el-Hâricî'nin ordusu, Mehdi'nin oğlu el-Kâim'in onların üzerine göndermiş olduğu orduyu mağlup etti.

İbâdilerin lideri olan Ebû Yezîd el-Hâricî, iyice ihtiyarlamış olduğundan at üzerinde duramayacak durumdaydı. Bundan dolayı eşeğe binmiş, bundan dolayı da kendisine 'sâhibu'l-himâr' denilmişti. Onun bu başarısı, kendisinin kuvvetini artırmış ve dağlardan inerek şehirleri istila etmeğe başlamıştı. Her tarafta kendisine karşı duran askerleri mağlup ederek İfrikiyya'ya girmeyi başardı ve hükümet merkezi olan Mehdiyye'yi de kuşatma

¹⁰ Hz. Muhammed ve Hz. Ebû Bekir, hicret için Mekke'den ayrılıp müşriklerin saldırılarından kurtulmak için Mekke yakınlarındaki Serv Dağı'nda bir mağarada üç gün kalmışlardı. Kur'an'da Tevbe suresi 40. ayette bu olaya işaret edilmiştir. Burada 'mağaradakiler' ifadesiyle Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir kastedilmektedir (A. Adigüzel).

altına aldı. O dönemde onun eline geçmemiş olan şehirler sadece Mehdiyye, Eskaliye ve Trablusgarp şehirleriydi. Hükümdar el-Kâim, içine düştüğü bu zor durumun etkisiyle Mehdiyye'nin kuşatılması devam ederken kahrından öldü. Onun yerine oğlu Ebû Tahir İsmail geçti. Babası el-Kâim ve büyük babası Mehdi'nin uygulamalarını kötüyerek halkın inançlarına saldırmayacağına dair söz verdi. Ebû Yezîd Hâricî'nin halkı İbâdî mezhebini kabule zorlamakta olması, diğer taraftan yeni lider Ebû Tahir'in de halkın inançlarına saldırmayacağı konusunda şahitler huzurunda yemin ederek söz vermesi durumu değiştirdi. Halk, Ebû Tahir'le birleşerek Ebû Yezîd Hâricî'yi ortadan kaldırdı. Ebû Tahir, başlangıçta sözünde durarak adâlet ve insafla hareket etmişti. Bu çerçevede dâilerin sakallarını keserek her birini bir tarafa sürgün etmiş ve sahâbe-i kirâma küfrettiği duyulan kişilerin derhal öldürülmesini emretmişti. Yine, muhaddislerin hadis ilmiyle uğraşmalarına ve halkın Ramazan'da teravih namazı kılmalarına müsaâde etmişti. Ebû Tahir, halkın nisbeten sakin olduğu bu süre zarfında Ebû Yezîd'in başkaldırısına benzer bir şekilde ilerde yeni bir başkaldırı ve isyanın ortaya çıkma ihtimalini göz önünde bulundurarak dağlıları hareket edemeyecek bir hale getirdi. Bu aşamadan sonra bir korkusu kalmamış olduğundan, babası ve büyük babasının yolunda olduğunu ve aslında bu yolu gerçek anlamda terk etmemiş olduğunu göstermekte gecikmedi. Toplumdaki kendi düşüncesinde olan âlimlerle bir halka teşkil ettirdi. Bu halkaya dâhil olanlar Eflâtun, Batlamyus, Aristo gibi Yunan filozoflarına ait felsefi konuları müzakere ediyorlardı. Onun yedi seneden fazla devam eden hilafetinden sonra genç oğlu Ma'd, Muiz Lidînillâh lakabıyla halife oldu.

Fâtîmîlerin Mısır'a Hâkim Olmaları

Muiz'in dâileri, Mısır'da İhşidoğullarından Muhammed b. Tağac'ın küçük oğullarına vekâlet yoluyla hükümeti idare etmekte olan meşhur siyahî Kâfur'u kasederek 'Hacer-i esved yok olunca Mevlânâ Muiz Lidînillâh bütün yeryüzüne hâkim olacaktır.' diyorlardı. 356/967'de Kâfur'un ölmesiyle, zaten dâiler tarafından manevî olarak yeterince fethedilmiş olan Mısır, Muiz'in babası Ebû Tahir İsmail Mansûr'un kölesi olan meşhur Cevher vasıtasıyla Muiz adına istila edildi. Böylece ilk defa Tolunoğulları Camii'nde müezzin, ezanda kullanımı Şiîler'e has olan '*hayye alâ hayri'l-amel*' ifadesini ekleyerek ezan okumaya başladı. Diğer taraftan, namazlarda da besmele açıktan okunmaya başlandı. Mısır'da istikrar sağlayan Cevher, efendisi Muiz için Kâhîretü'l-Mu'izziyye şehrini kurmaya başladı. Muiz, Mehdiyye'den hareket ederek 362/973'de Kahire'ye geldi ve bundan sonra hükümet merkezi de Kahire oldu. Mehdi'nin Rakkâde'ye girmesi üzerine,

yukarıda tebrik anlamında yazdığı beytini naklettiğimiz Endülüslü Şair Muhammed b. Hânî, Muiz hakkında da:

“Mâ şî’te lâ mâ şâeti’l-ekdâr / Fa’hküm fe ente’l-vâhidü’l-kahhâr”¹¹ demişti.

Mehdi olduğunu ve bütün yeryüzüne hâkim olacağını dâileri vasıtasıyla yayan Muiz, Mısır’a girdikten sonra, sarayında günlerce gizli bir şekilde yaşadı. Bu esnada besin değeri iyi yiyecekler yiyerek vücudunu güçlendirmiş ve bazı yağlar kullanarak vücudunu güzelleştirmişti. Sonunda başına ve yüzüne yıldız gibi parlayan mücevherler, yakutlar takarak yeşil ipekden yaptırılmış olan tahtına oturmuştu. Kendisinin ortalıkta gözükmediği süre zarfında gökyüzünde, Allah’ın huzurunda olduğunu imâ etmiş, erkek ve kadınlardan çalıştırdığı casusları vasıtasıyla askerlerden ve halktan herkes hakkında elde etmiş olduğu bilgileri semavî/ilâhî haberler gibi göstermek suretiyle halkın gözünü doldurmuştu.

Onun vefâtından sonra oğlu Aziz¹² ve daha sonra da Aziz’in on bir yaşındaki oğlu Hâkim Biemrillah halife olmuş ve bundan sonra da onun oğlu Zâhir Lî’zâz Dinillah halife olmuş, Zâhir’in de vefâtından sonra, oğlu Müstansır hilâfet makamına geçmişti. Hasan Sabbâh’ın ve Nâsır Hüsrev’in imamı olan kişi de Müstansır Alevî idi.

Bahreyn Çevresindeki Çalışmalar

Yukarıda İbn-i Hûşeb’in Yemen ve Garb (Mağrib) davetlerinde büyük bir âmil olduğunu söylemiştik. Onun taraftarlarının Bahreyn taraflarındaki etkileri de çok dikkat çekicidir. Şimdi biraz bu konuyu anlatalım.

İbn-i Hûşeb Yemen’de çalışırken¹³ onların Bahreyn’deki davetçileri Yahya b. Mehdi kendisinin Mehdi’nin adamı olduğunu söyleyerek çok yakında Mehdi’nin ortaya çıkacağını ve bundan dolayı hazırlanmaları gerektiğini bildiriyordu. O, kendisine tabi olan sekiz yüz kişiden zekât alarak ortadan kayboldu. Bir müddet sonra yeniden gelip Mehdi adına onlara aşağıdaki gibi açıklamalarda bulundu:

¹¹ Dilediğin gibi hükmet; kaderin dilediği gibi değil! Çünkü sensin vâhidü’l-kahhâr!

¹² Aziz’in veziri Ya’kub b. Kels Muiz’den ve Aziz’den Sahih-i Buhari’nin yarısı kadar bir İsmailî fikhî getirmiş ve bunun yayılması için birçok mâli fedakârlıkta bulunmuştur. Cami’ Atik (Cami’ Amr)’da bu kitap okutuluyor ve bundan başka bir kitapla fetva verilmiyordu. Ehl-i Beyt’in ilimlerini okutmak için sarayda özel dersaneler açılarak İsmâilîyye Mezhebi’nin yayılması için çalışıyorlardı. Yakub b. Kels’in toplamış (yazmış) olduğu kitapdan başka bir kitap okumak yasaktı. Yanlarında İmam Malik’in Muvattaa’sını buldukları kimseleri dövüyorlar ve Kâhire sokaklarında teşhir ediyorlardı. Onların fikhî görüşlerine göre kız çocuğu tek başına mirasçı olduğu zaman, ölen kişinin bütün malına mirasçı olurdu. Bu görüşle peygamberimizin kızı Hz. Fâtıma’nın bu şekilde babasının tek mirasçısı olduğunu, bu suretle Fâtımî olan bu devletin hilâfet konusunda hak sahibi olduğunu vurgulamaktaydılar.

¹³ Yemen’de Manâha’da Davudiyye, Mekârime diye bilinen ve bugün de (1926) onların kalıntılarının olduğunu duymaktayız.

“Her şeyin görünmeyen yanı (bâtını) vardır. Mehdinin seçkin taraftarlarına hiçbir şey haram değildir. Mehdi, onlara her şeyi helal kılmıştır. Mümin kardeşini mallarına, eş ve çocuklarına ortak etmemek helâl olmaz. Bu konuları gönül rızasıyla kabul etmek imânın alametidir.” Bu davetçiye icâbet edenlerden ve öncelikle bu konuda uygulamaya girişen kişi cehâlet ve günahlara dalmasıyla (fıskıyla) tanınan Cenâba’lı Ebû Sa’id Hasan b. Behram Cenâbî’ydi.

Ebû Sa’id Cenâbî, bir gün bu dâi Yahya ile arkadaşlarından İbrahim Sayığ adında birini evine davet edip yemek ikram etmiş ve yemekten sonra eşiyile Yahya’yı evde yalnız bırakmıştı. Eşine, Yahya’nın herhangi bir istekte bulunması halinde karşı çıkmamasını tenbih etmişti. Bahreyn valisi, İbrahim Sayığ’ın haber vermesiyle bu olaydan haberedar olmuş, konuyu araştırmış ve sonuç olarak da bu olayın gerçek olduğu ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Yahya’yı cezalandırarak (darb ettirerek) sakal ve saçlarını tıraş ettirip bırakmıştı. Ebû Sa’id ise bu sırada Cenâba’ya kaçmıştı. Yahya b. Mehdi, oradan Arap kabileleri içerisine girerek birçok kimseyi kendisine bağlamıştı. Ebû Sa’id de Kûfe ve bölgedeki diğer yerlere seyahat ettikten sonra, davet sahibi olarak, kendisine nisbet edilen Batınîlerin Karâmita adını almış oldukları Karmat sözüyle bilinen Hamdan b. Eş’as ve diğer dâilerle beraber geri dönmüştü. Ebû Sa’id Cenâbî’nin dönüşünden sonra, Yahya da Bahreyn’e gelmiş ve burada kuvvet elde etmişti. Ebû Sa’id Cenâbî, Yahya’yı öldürüp Karâmita’ya başkan olmuştu. O; Hicr, Ahsa, Katîf ve bölgedeki diğer yerleri istila etmiş, kendisinin Mehdi’nin halifesi olduğunu, Mehdi’nin de 300/912-913 tarihinde bir isyan hareketiyle ortaya çıkacağını ve yeryüzüne hâkim olacağını yaymaya çalışıyordu. O, etrafındakilere Bağdat’ın hâkimiyetini vaâd ediyor ve oraya kendisiyle beraber gireceklerine dâir kesin sözler söylüyordu. Hâlbuki o tarihte kendisi bir köle tarafından hamamda öldürülünce vaâdlerinin yalan olduğu ortaya çıkmıştı.

Bağdat halifesi Muktedir, Ebû Sa’id Cenâbî’ye kendisinin Mehdi’nin halifesi olduğunu iddia ettiğini, diğer taraftan da Yemâme’de Alevîlerden Âl-i Ahisar’ı esir aldığını, diğer bölgelerde is birçok Alevîyi öldürdüğünü belirterek faaliyetlerini eleştirmiş ve mezheplerinin bozukluğunu uygun bir dille yazmıştı. O sırada Ebû Sa’id öldürülmüş olduğundan, Ebû Sa’id’in yerine geçmiş olan küçük oğlu Ebû Tahir Süleyman, halifenin bu mektubunu almış ve bu mektuba cevap olarak Hicr ve Katîf halkı hakkındaki eşlerin ortak kullanılması ve şeriat kurallarının ortadan kaldırılması gibi isnatlarda bulduklarından dolayı üzerlerine gidildiğini söyleyerek mazeret beyan etmişti. Buna cevap olarak halife tarafından iddialarının doğruluğunun belgesi anlamında ellerinde

bulunan esirlerin serbest bırakılması gerektiğini bildiren ikinci bir mektup alan Ebû Tahir, 30.000 kadar esiri azat etmişti. Bunun yanında babasının aşırılıklarını unutturmak için zâhiren (görünüşte) şeriat kurallarına uyduğunu da göstermişti. Bağdat Şiflerinden Benî Bistam ve diğer bazıları, Ebû Tahir'i harekete geçirmek için uğraşıyordu. Ebû Tahir'in Hüccetullah ve yakında Bahreyn'de ortaya çıkacak olan mehdinin halifesi olduğunu yayıyorlardı.

Kûfe civarında bulunanlardan birçok kimse, mehdinin ortaya çıkmasından önce mehdi diyarında bulunmak için Bahreyn'e hicret ediyorlardı. Ebû Tahir'in hürmet etmekte olduğu Bağdat veziri Ali b. İsa'nın vezirlikten çekildiğini Bağdat ve Kûfe Şiflerinin Bahreyn'e kuş uçurmak¹⁴ suretiyle hemen haber vermeleri üzerine Ebû Tahir birdenbire Basra'ya baskın düzenledi ve Kûfe üzerine yürüdü. Başarısızlıkla sonuçlanan bu hareketlerinden sonra Ebû Tahir 317'de terviye günü (arefe gününden bir gün öcesi: 8 Zilhicce 317/12 Ocak 930) Mekke'yi basıp hacıların mallarını alardı. Mescid-i Haram'a ve Beyt-i Şerif'e sığınanlar da dâhil olmak üzere hepsini öldürdü ve onların cesetlerini Zemzem kuyusuna doldurdu. Kâbe'nin örtüsüne yapışanlara: *“Ey eşekler! Sahibiniz (peygamberiniz): “ve men dehalehu kâne âminen” (Kâbe'ye/Mekke'ye girenler güvende olur/olmalıdır. Kur'ân-ı Kerim, 3/97.) diyorken siz şimdi güvende misiniz?! Sahibinizin (peygamberinizin) yalanını anladınız mı?”* diyor. Eniştesi Ebû Hafs Ömer b. Zerkan da, hacıları tamamen öldürürken Beyt-i Mükerrrem'in önünde atı üzerinde olduğu halde gülüyor ve bir taraftan da Kureyş suresini okuyarak bu sure sonundaki *“âmenehüm min havf” (onları korkudan güvene kavuşturdu)* cümlesi üzerinde durarak *“Sizi bizim korkumuzdan güvene kavuşturamadı, batın zahir oldu. Ey Mekkeliler! Hacc için Bahreyn'e gidin. Ve pişman olmadan önce Ahsa'ya hicret edin.”* diye sesleniyordu. Onlar, Kâbe'nin kapısını ve Hacer-i Esvedî bulunduğ yerdan çıkarmışlardı. Kâbe'nin damındaki altınoluğu da çıkarmak istemişler, ancak bu iş için Kâbe'nin damına çıkmış olan kişi aşağı düşerek ölmüştü. Alevî ve Haşimîlerden binlerce kişiyi esir almış ve Mekke'deki evleri de yağmalamışlardı. Kâbe'nin örtüsünü de aralarında bölüşmüşlerdi. Ebû Tahir, bu icraâtlarını kendisinin lideri (imamı) ve Fâtımîlerin birinci halifesi olan Ebû Muhammed Ubeydullah Mehdi'ye müjdelemiş, fakat İslam âleminin kıblegâhına karşı yapılan bu saldırıyı savunamayacak olan Ubeydullah, Ebû Tahir'i kınamak zorunda kalmıştı. Ebû Tahir'in bu

¹⁴ İbn-i Esir tarihinde, c. VIII, s. 140 ve c. XI, s. 168, (Mısır, h. 1301) ve Ravdateyn, c. I, s. 204, (Mısır, h. 1287)'de bu konuyla ilgili bilgi vermiştir.

icraatlarından dolayı, taraftarları (Şiâsî) hakkında isnâd edilen küfür ve sapıklığın açığa çıkacağına olan kesin inancından dolayı endişeye düştü.¹⁵

Ebû Tahir'in 326/938'de Bahreyn'e dönüşünden sonra aralarında ihtilaf çıktı. Ebû Sa'id Cenâbî'nin seçkin grubundan olan ve onun davetinin asıl maksadını bilenlerden İbn-i Senber, Ebû Hafs Şerik adındaki rakibini ortadan kaldırmak için Isfahan Mecûsilerinden Zekîre'ye gizli bilgi ve işaretleri vererek kendisinin "sâhib-i davet" olduğunu Ebû Tahir de dâhil olmak üzere bütün Karâmita'ya kabul ettirmeyi başardı. Ebû Tahir, çevreden Bahreyn'e davet etmiş olduğu Karâmita'ya mezkûr Zekîre'yi aşağıdaki gibi takdim ederek tanıttı:

"Ey insanlar! Biz sizin eğilimlerinize göre Muhammed, Ali, Muhammed b. İsmail ve Mehdi'den bahsederek düşüncelerinize girmeye çalışıyorduk. Bunların hiç birinin aslı yoktur. Sizden ve sizden öncekilerden altmış seneden beri saklamakta olduğumuz sır bugün açığa çıkmıştır. Sizin ve bizim Allah'ımız ve Rabbimiz işte budur. Size ve bize ceza verecek olursa adaletle davranmış olur. Affederse lutfetmiş olur. Yalancılardan olan Âdem, Nuh, İbrahim, Mûsa, İsâ ve Muhammed'e lanet edin!"

Onların yönetimi altında olan yerlere gelmiş olan Zekîre'nin emriyle Mehdiyye'de olduğu gibi burada da sokaklarda açıktan açığa peygamberlere lanet ediliyor, Mushâf-ı Şerif yakılıyor ve diğer ilâhî kitaplar da kirletilmek suretiyle dinin bazı kutsalları aşağılanıyordu. Analar, kız evlatlar, kız kardeşler ve evlenilmesi haram olan diğer kişilerle ilişki ve livatanın helâl olduğu ilan edilmişti. Zekîre, Ebû Sa'id Cenâbî'nin ailesinden ve askeri komutanlarından her gün beş on kişiyi öldürüyordu. Herkesin hayatı onun elindeydi. İstemediği bir kimseyi kendi kardeşlerinin eliyle öldürtüyordu. Ebû Sa'id Cenâbî'nin damadı Ömer b. Zerkan'ı öldürdükten sonra onun eşi Zeyneb'i kendisine almış ve onun çocuğunu dayısı Ebû Tahir'e boğazlatmıştı.

Zekîre, Ebû Tahir ve diğer beş kardeşini de öldürerek yönetimde tek başına kalmak istiyordu. Ebû Tahir ve kardeşleri bu durumdan haberdar olunca Zekîre'yi öldürdüler. Kardeşleri Zeyneb de, Zekîre'nin ciğerini yemek suretiyle intikamını aldı. Ebû Tahir, Zekîre'nin katlinden dolayı herhangi bir olayın çıkmaması için ileri gelenlere bol bol mâl

¹⁵ Ebû Muhammed Ubeydullah el-Mehdi'nin Ebû Tahir'e yazdığı cevabın metni bu makalenin ekler kısmında yer almaktadır. Arapça olarak kaleme alınan bu cevapta: "Beledü'l-emin olan Mekke'de her türlü saygısızlığı yapıp bir de tebrik anlamında mektup yazmanız ne kadar garip! Mekke ve Kâbe cahiliye döneminde de İslam geldikten sonra da kutsal kabul edilen bir mekân olduğu halde, siz burada Müslümanların kanını döktünüz! Hacc ve umre için gelenleri öldürdünüz! Beytullah'a saldırdınız! Allah'ın yeryüzündeki kullarıyla musafaha yaptığı eli kabul edilen Haceru'l-Esved'i yerinden söküüp kendi ülkenize götürdünüz ve bunu takdir etmemi bekliyorsunuz! Allah sana lanet etsin! Evet, Allah sana lanet etsin! Allah'ın selâmı/selâmeti, elinden ve dilinden Müslümanların selamette olduğu, bugünden yarınımı kurtaracak ameller yapan kimselere olsun!" denilmiştir.

dağıttı. Âdeti olmadığı halde dalkavukça davranışlarda bulundu. Bir müddet Hicr'de kalarak etrafa saldırmaktan geri durdu ve Mekke'den Hicr'e getirdikleri Hacer-i Esved'i yirmi iki sene sonra Mekke-i Mükkerreme'ye iâde etti.¹⁶

Ebû Muhammed Ubeydullah Mehdi'nin oğlu el-Kâim tarafından kendisine sır ve hakikat daveti bildirilen “el-belâğu's-sâbi' ” ve “en-nâmûsu'l-a'zam” yazılmış olan Ebû Tahir'in, işleri Zekîre'ye teslim etmesi sonrasında ortaya çıkan hayâsızlıklar yüzünden halkın gözünden iyice düşmüştü. Her ne kadar bu hatayı çeşitli şekillerde yorumlayarak ve yeniden Mehdi adına davete başlamışsa da herhangi bir başarı elde edememişti. En önemli yöneticilerden olan Ebu'l-Ğays 'İclî ve Merâtib-i Hams'ten olan diğer birçok yönetici kendisinden ayrılmıştı. Nihayet Abbasilerin ilk âciz ve zayıf halifeleri olan Râzî'den hacc kervanlarını muhafaza görevine tayin edilmesini istemiş, ancak geçmişindeki sabıkasından dolayı af dilemek zorunda kalmıştı.

Ebû Tahir Karmâtî'den sonra Hüseyin b. Ahmed b. Behram Karmâtî gâlibiyet elde ederek Dimeşk'e girmiş ve Muiz Lidinillâh'a karşı da başkaldırmıştı. Muiz Lidinillâh'ın ona hitâben “Karâmita'nın daveti kendi adına olduğu gibi kendisinden evvel de babalarının adına olduğunu” söyleyerek beyan ve tehditlerde bulunmuştu. Ama buna rağmen Hüseyin b. Ahmed b. Behrâm, Mısır'a gitmişti. Aynu Şems mevkiinde gerçekleşen savaşta birkaç defa Muiz'in onlara karşı koymak için gönderdiği Cevher'i mağlup etmişti. Onları savaşarak mağlup etmekten âciz olan Muiz, aralarına tefrika düşürmek suretiyle mağlup etmek için Hüseyin b. Ahmed b. Behrâm'a katılmış olan Şam Araplarının lideri Hasan b. Cerrâh et-Tâi'ye 100.000 dinar vadederek onu Karâmita'dan ayırmaya çalıştı ve bu konuda hedefine ulaşarak Karâmita'yı mağlup etti.¹⁷ Onların mağlup olarak Ahsa'ya çekilmelerinden istifade ederek Dimeşk'ı istila etti. Onun oğlu Aziz zamanında Karmâtîlerin reisi Hüseyin b. Ahmed b. Behrâm'ın muhâlefeti devam etmişse de, her sene 20.000 dinar karşılığında Aziz onu kendisinin itaâtı altına almıştı. Bundan sonra Sâdat¹⁸

¹⁶ Nasır-ı Hüsrev'in Sefernâme'sinde görüldüğü gibi (s. 120. Berlin baskısı) onlar Hacer-i Esved'i her taraftan insanları kendine çeken bir mîknatıs sanıyorlardı.

¹⁷ Hasan b. Cerrâh et-Tâi'ye vadetmiş olduğu 100.000 dinarı öderken, altınla kaplanmış sahte para bastırarak bunları keselerin dibine yerleştirmiş ve üst kısımlara ise halis altınları koyarak Hasan b. Cerrâh'a göndermişti.

¹⁸ Nasır-ı Hüsrev, Sefernâme'sinde diyor ki: Ebû Sa'id onlara vefatından sonra tekrar geleceğini söyleyerek gaybûbeti esnasında oğullarından dâima altı kimsenin padişahlık icrâ etmelerini vasiyet eylemişti. Şimdi onlar dârü'l-mülkleri olan büyük bir sarayda altısı birden bir taht üzerinde oturmakta dırlar. Ortaya çıkan konuları beraberce müzakere ile çözüme kavuştururlar. Onların benim gördüğüm zamanda para ile alınmış Zenci ve Habeşi 30.000 köleleri vardı. Çiftçilik ve bağcılıkla uğraşırlardı. Ahâlden öşür namına bir şey almıyorlardı. Fakir düşen veya borçlu olan kimselere yardım ediyor ve onlara faizsiz borç para veriyorlardı. Meslek sahiplerine borç olarak sermaye veriyor ve ehl-i sanat bilahere onlara bu sermayeyi iâde ediyorlardı. Arazi ve emlakı harap olan kimselere de yardım ediyorlardı. Değirmenler

(efendiler) adı verilen altı kişi tarafından eşrâf hükümeti tarzında idâre edilen Karâmita, 378/988'de Müntefikoğullarından Esfer adındaki bir kişi tarafından Ahsa'ya kadar takip edilmiş ve fena halde hezimete uğratılmıştı. Bu tarihten sonra Bahreyn Karâmita'sının tarih sahnesinden çekilmiş olduğu kabul edilebilir.

Aziz'den sonra Fâtımî halifesi olan Hâkim Biemrillah bütün Bâtıniyye hareketlerini kendisine bağlayarak başlı başına bir tarih teşkil etmiştir. Onun oğlu Zahir Lî'zâz Dînillah'ın zamanı nisbeten sükûnet ile geçmişti. Müntasır Alevî zamanında Fâtımîler yeniden faâliyyete geçerek her tarafa dâiler göndermeye başladılarsa da Bâtıniler, Maverâünnehr bölgesinde Buğra Han tarafından öldürüldü.

Bağdat emîrû'l-ümerâsı Besâsîrî¹⁹ de halife Kâim Biemrillâh'ı öldürmek için 'Âne'ye²⁰ kaldırmış ve onun 'Ane'de mahpus kaldığı bir sene süresince Irak'da Müstansır adına hutbe okutmuşsa da Selçukluların ilk hükümdarı Tuğrul Bey yetişip Besâsîrî'yi öldürmüş ve halifenin Bağdat'a geri gelmesini sağlamıştı.

Hasan Sabbâh ve Alamut Kalesi'nde Yeni İsmâilî Devletin Kurulması

Selçukluların üçüncü hükümdarı meşhur Celaleddin Melikşâh zamanında Doğu'da Bâtıniler önem kazanmış, Mısır'daki Batı İsmaililiği dışında Hasan Sabbâh tarafından diğer bir İsmâilîyye Devleti kurmuşlardır. Nizâmü'l-Mülk'ün Siyâsetnâme'sinde anlatıldığına göre, babası onu, Horasan'ın büyük âlimlerinden Muvaffak Nîsâbü'rî'den ders alması için Fakih Abdüssamed ile Nisabur'a göndermiş ve bu zatın ders halkasında Ömer Hayyam ve Nizâmü'l-Mülk ile arkadaş olmuştu. Birbirleriyle aynı yaşta olan bu üç genç, aldıkları dersleri beraber çalışıyorlardı. Nizâmü'l-Mülk'ün ifadesine göre Hasan Sabbâh'ın babası Râfizîlerden Ali b. Muhammed adında bir kişiydi. O, ikâmet etmekte oldukları Rey²¹ valisi Ebû Müslim Râzî'nin kendisini râfizîlik ve ilhâd ehli olmakla ithâm etmesinden kurtulmak için oğlu Hasan Sabbâh'ı Ehl-i Sünnet'e bağlı olan Muvaffak Nîsâbü'rî'nin dersine göndermişti. Bu şekilde, görünüşte Râfizîlik töhmetinden kurtulmak istemişti. Yine Nizâmü'l-Mülk diyor ki: 'Bir gün öğrencilerinin devlette önemli mevkilere gelmesiyle meşhur olan bu imamın talebeleri olan biz üç genç, aramızda konuşarak, hangimiz devlette önemli bir mevkiye gelirsek diğer arkadaşlarımızın da devlette önemli bir görev almaları için çalışacağımıza dâir söz vererek kesin bir şekilde anlaştık. Bir

hükümete aitti ve ücretsiz buğday öğütülüyordu. Bu padişahlara Sâdât ve vezirlere Şâire deniliyordu. (Sefernâme, s. 143 – 144, Berlin bakısı)

¹⁹ Adududdeve'nin oğlu Bahauddeve'nin kölelerinden Arslan adında bir Türk köle idi.

²⁰ Rika ile Hit arasındadır.

²¹ Hasan Sabbah'ın doğum yeri olan bu eski şehir, Tahran'ın beş kilometre güneyinde bulunuyordu.

müddet sonra ben Horasan'dan çıkıp Maverâünnehr, Gazne ve Kâbil taraflarında kaldım. Sonunda Alparslan'ın veziri oldum. Hakîm (filozof) Ömer Hayyam, bu sırada yanıma geldi. Daha önce yeminle verdiğimiz sözümüzün gereği olarak, onu vezirlikte kendime ortak ettirmek istedim. Bunun için, kendisinin fazilet, iktidâr ve ehliyeti konusunda padişaha açıklamalarda bulundum. Ona tam olarak güven duymasını sağladım. Fakat o, ilimle iştigâli tercih ettiğinden, Nisabur gelirlerinden her sene kendisine tahsis edilen miktarı alarak ayrıldı.²² Alparslan zamanında kendisinden bir haber alınmayan Hasan Sabbâh, Melikşah'ın saltanatı döneminde Nisabur'a geldi. Kendisini en iyi şekilde ağırlayarak padişaha takdim ettim. Kendisi, babası gibi hilekâr bir adam olduğundan kısa zaman sonra padişahın güvenini kazandı ve idare işlerini ele geçirdi. Çocukluktan beri devam eden arkadaşlık ve dostluğumuzu unutarak benimle bozuşmaya başladı. İdâre ile ilgili küçük bir hatayı türlü şekillere sokup büyüterek padişaha bildirmek suretiyle hakkımda çeşitli isnatlarda bulunmaya başladı. Devletin bütçesini düzenleme konusunda benim istediğim sürenin onda biri kadar bir zamanda bu işi yapmaya kalkıştı. İşin aslına bakılacak olursa bu konuda büyük bir liyâkât ve sürat gösterdi. Fakat çok şükür ki hazırlamış olduğu bütçenin uygulanmasının nasıl olacağını açıklayamadığı için utanarak kaçmaya mecbur kaldı.'

Bu konuyla ilgili olarak tarihçiler, bu bütçedeki bazı evrâkı Nizâmü'l-Mülk'ün çaldırması olduğunu ve bundan dolayı da Hasan Sabbâh'ın açıklamalarını tamamlayamadığını söylüyorlar. İbn-i Esir'de ise (Bkz. İbn-i Esir, c. 10, s. 131) daha önce adı geçen Rey valisi Ebû Müslim, Hasan Sabbâh'ın babasını değil, Mısır dâileriyle temas halinde olmasından dolayı Hasan Sabbâh'ın kendisini râfizîlik ve ilhâd ile ithâm etmiş ve bundan dolayı da Hasan Sabbâh'ın kaçmaya mecbur kaldığı belirtilmiştir. Bunun dışında bu kitaptan Hasan Sabbâh'ın Isfahan'da Müstansır Alevî adına davetle görevlendirilmiş olan Abdümelik b. Attâş Tabîb'in öğrencilerinden olduğunu öğreniyoruz. İbn-i Esir diyor ki: 'Hasan Sabbâh, Rey'den tüccar kılığına girip kaçarak Mısır'a gelmiş ve Müstansır tarafından en iyi şekilde karşılanmıştı. Halkı kendi imâmetine davet etmesi için görevlendirilmişti.²³ Hasan Sabbâh özel görevini yerine getirmek için buradan Şam,

²² 467/1075'den 485/1092'ye kadar Melikşah adına Rasadhaneyi yöneten Ebu'l Muzaffer İsfizâzî ve Meymun b. Necib ve diğer çalışanların başında Ömer b. İbrahim Hayyam bulunmaktaydı. Bkz. İbn-i Esir Tarihi, c. X, s. 40, Mısır baskısı.

²³ Hasan Sabbah, Müstansır Alevî'ye kendisinden sonra kimin imam olacağını sormuş ve Müstansır da büyük oğlu Nizâr'ı göstermişti. Babası hayatta iken veliahd olan Nizâr'ı, babasının vefatından sonra Efdal Emîru'l-Cuyûş görevinden indirmiş ve küçük oğlu Musta'li'ye biat etmişti. Bu tarihten sonra İsmâiliyye, Nizâriyye ve Musta'leviyye adlarıyla ikiye ayrılmıştı. Hasan Sabbâh, Nizâr'ın imâmetini kabul etmiş ve Müstansır'ın vefatı sonrasında oğlu Nizâr'ın dâisi olmuştu. Tuhfe-i İsnâ Aşeriyye'de, (s. 16) Müstansır'ın, Nizâr'ı ve sonra da Musta'li'yi imam olarak göstermiş olduğu kaydedilmiştir.

Cezire, Diyarbakır ve Rum'u dolaşarak Horasan'a dönmüş, buradan Kaşgar ve Maverâünnehr taraflarına geçmişti. Şerefşah Caferî'nin idâresi altında olan Alamut Kalesi'nin sağlamlığı, bu kaleyi muhafaza için görevlendirilmiş olan bir alevinin aptallığı ve civardaki ahâlinin cehâleti Hasan Sabbâh'ın dikkatinden kaçmadı. Ortaya koyduğu zâhitlik görüntüsüyle kale muhafızı olan alevîyi kendisine bağladı. Hasan Sabbah, onun dışında da birçok kişiyi elde ettikten sonra bu alevîyi kaleden çıkararak kaleyi ele geçirdi.' Sonuç olarak 483/1093'de²⁴ (Ebu'l-Fidâ Tarihi, c. II, s. 200, Mısır baskısı) davetini ilan etti.

Hasan Sabbâh ve Melikşah

İbn-i Cevzi'nin Telbîsu İblîs adlı eserinde (s. 117) görüldüğü gibi Hasan Sabbâh sağını solunu ayırmaktan âciz olan kimseleri kendisine bağlayarak onlara bal ve çörek otu yediriyor, bu şekilde zihinlerinin açılmasını sağlıyordu. Bundan sonra Âl-i Beyt'in dâçar edildiği zulüm ve düşmanlığı açıklayarak kendilerini intikam hisleriyle dolduruyor ve Ezârîka'nın Emevilere karşı isyanlarını örnek göstererek, onları imamları uğrunda isyana ve her an canlarını feda etmeye hazır hale getiriyordu. Melikşah kendisine bir mektup göndererek itâate davet etmiş ve bu mektubunda fedâileri vasıtasıyla ulema ve yöneticileri öldürmesinden dolayı kendisini tehdit etmişti. Hasan Sabbâh, bu mektuba yazılı olarak cevap yazmadı. Ancak Melikşah'ın memurunun gözleri önünde fiilî bir cevap verdi. Yanında ayakta duran kimselere hitaben: "Bir iş için sizi Molla Kej'e göndereceğim! İçinizden hanginiz bu işi yapar?" dedi. İstisnasız onların tümü bu hizmete hazır olduklarını söylediler. Melikşah'ın memuru, Hasan Sabbâh'ın onlardan biriyle mektuba cevap göndereceğini sanmıştı. Hasan Sabbâh, onlardan bir gence "Kendini öldür!" dedi. O genç derhal bıçağını çekerek boğazına vurdu ve cansız olarak yere düştü. Diğer birine de "Kendini kaleden aşağı at!" dedi. O da kendisini kaleden aşağı atarak parçalandı. Bu dehşetli durum karşısında korkmuş olan memura; "Yanımda, bir işaretle bu şekilde canımı feda edecek 20.000 kişi var. Cevap yazacak değilim! Cevabım gördüklerindir" dedi.

Biz vaktiyle merhum Hâlis Efendi'nin kütüphanesinde (309) numaralı eski bir mecmuada Melikşah'ın Hasan Sabbâh'a göndermiş olduğu bir hüküm ve Hasan Sabbâh'ın bu hükme cevap olarak Melikşah'a yazmış olduğu bir mektubu görmüş ve tarih sahifelerinde mevcut olmayan bu vesikaları istinsah etmiştik. Tarihe hizmet adına ve aynı

²⁴ Güzîde sahibi (muhtemelen, Târîh-i Güzîde müellifi Hamdullah Müstevfî Kazvîni -680-735/1281-1340- A. Adıgüzel) Alamut isminin acıib bir şekilde kelimelerin birleştirilmesiyle Ebced hesabıyla Hasan Sabbâh'ın bu kaleye girişini gösterdiğini söyler.

zamanda Hasan Sabbâh'ın durumunu öğrenmek için bu hükmün ve Hasan Sabbah tarafından yazılan cevabın tercümelerine burada yer veriyoruz.

Sultan Melikşah'ın Hasan Sabbâh'a Mektubu

Besmele,

“Hasan Sabbâh, bilesin ki, duyduğumuza göre (sem-i hümayunumuza vasıl olduğu vech ile) sen, yeni bir din ve millet çıkarmışsın ve insanları aldatıyorsun. Zamanın padişahına isyan niyetindesin ve cahil dağlıları başına topluyor, sana bağlananlar yumuşak tatlı sözlerle her istediğini bıçaklatmak için hazırlıyorsun. Melik ve milletin kuvveti, din ve devletin nizamı kendileriyle güçlü bir şekilde ayakta duran Müslümanların halifesine dil uzatıyorsun. Bu yanlışlardan vazgeçerek Müslüman olman gerekir. Yoksa büyük bir ordu üzerine gönderilmek üzere hazır beklemektedir. Cevap vermeğe kalkarak sakın ha kendini belaya atma, kendi canına ve sana tabi olanların canına acı! Elindeki kalenin korunaklı olmasıyla gururlanma! Gerçekten bil ki elindeki Alamut Kalesinin burçları göğün burçları gibi olsa da Allah'ın yardımıyla yerle bir ederim!”.

Hasan Sabbâh'ın Melikşah'a Cevabı

Hasan Sabbâh, Melikşah'ın mektubuna karşılık olarak “Adaletle ve halkın iyiliği için çalışan Sultan Cihangir'in hâkimiyet günleri uzun olsun!” dedikten sonra, Melikşah'ın kendisine gönderdiği mektupta yer alan satırları okumuş ve ardından ifadelerini şu şekilde sürdürmüştür:

Ziyaeddin Hakan adlı elçi buraya gelip sultanın bu hükmünü bize iletince, sultanın bu hükmünü büyük bir saygıyla baş tacı ettim. Ve sultanın bu zavallı kulunu hatırladığı için övünçten başım göğe erdi.

Şimdi kendi durumum ve inançlarımdan biraz bahsetmek istiyorum. Umarım ki, sultanın kapısında köle olan bu kişiyi dinlerler ve benimle ilgili konularda düşmanım olan devlet adamları ve özellikle Nizâmü'l-Mülk gibi kişilerle müşâverede bulunup fikir edinmezler. Eğer kendi kendimi ifade etme fırsatım olursa, bundan sonra sultanın vereceği karara uymak benim için zorunludur. Eğer bu şekilde oluşacak kanaat ve kararlarınıza uymazsam İslam'dan dönmüş, Allahu Teâlâ'ya ve hak peygamberine isyan etmiş kabul edin! Ancak sultan benimle ilgili konularda düşmanlarımın sözüne bakarak karar verirse, o zaman benim de kendi geleceğimi düşünerek hareket etmem gerekir. Çünkü güçlü düşmanlar doğruyu yanlış ve yanlış da doğru gibi gösterebilir. Nitekim bu durum benim

için geçerli bir durum olarak ortadadır. Belki sultanım bilmiyor olabilir, bu kulun halini kendilerine bildireyim: Benim babam İmam Şafî mezhebine bağlı bir Müslümandı. Dört yaşına geldiğim zaman beni mektebe gönderdi ve tahsil ile meşgul oldum. On dört yaşına kadar çeşitli ilim dallarıyla ve özellikle Kur'an ilimleri ve hadis konusunda maharet sahibi oldum.²⁵ Daha sonra din gayretine düştüm. İmam Şafî'nin kitaplarında peygamberin çocuklarının (torunlarının) fazileti ve imamet (halifelik) konusunda hak sahibi oldukları konusunda çok sayıda rivayet buldum. Düşünce olarak onların imametlerine meyl ettiğimden daima içinde yaşadığımız zamanın imamını arıyordum. Her nasılsa dünya işleriyle uğraşmaya başlayıp insanların gözünde önemli sayılan işlerin peşine düşdüğümünden, dinî gayelerimi unuttum ve gönlümü tamamıyla dünya işlerine kaptırdım. Kendimi mahlûkun hizmetine bağlayarak Hâlık'a hizmeti terkettim. Hak Teâlâ benim böyle yapmamdan dolayı bana birçok düşman musallat ederek beni böyle işlerden uzak durmaya zorladı. Onlardan kaçarak şehirlerde ve çöllerde dolaştım. Her türlü muhâlefet ve sıkıntılarla karşı karşıya kaldım. Sanıyorum Nizâmü'l-Mülk ile benim aramda geçmiş olan durumları biliyorsunuzdur. Hak Teâlâ beni o beladan kurtardı ve nihayet anladım ki onlar, mahlûka hizmetle Hâlık'ın hizmetini terk etmenin bir sonucudur. Binaenaleyh yeniden bütün gücümle din hizmeti ve ahiret işleri için harekete geçtim. Bundan dolayı Rey'den Bağdat'a gidip bir müddet orada kalarak genel durumu, halifeler ile din âlimlerinin hallerini inceledim ve olayların iç yüzünü öğrenmeye çalıştım. Abbasi halifelerinin ahlaki erdemlerden (mürüvvet, fütüvvet) ve müslümanlıktan uzak olduklarını gördüm. Onların imamet ve hilafetlerine göre şekillenen Müslümanlık ve dindarlıktan küfür ve zındıklık daha evlâdır diye düşündüm. Bağdat'dan Mısır'a gittim gerçek halife ve gerçek imam oradaydı. Onların durumunu araştırdım ve gözledim. Sonuç olarak onları hilafet ve imamete, Abbasilerden daha layık ve daha doğru gördüm. Fâtimîlere bağlanarak tamamıyla Abbasilerin hilafetinden yüz çevirdim. Abbasi halifeleri yolda beni yakalatmak için arkamdan adam göndermiştiler. Allah beni onlardan kurtardı ve Mısır'a sağ salim ulaştım. Ondan sonra Mısır askerlerinin komutanı olan Emîrû'l-Cüyûş'a tutuklanmam için üç katır altın vb. para gönderdiler. Hak halife ve gerçek imam Mustansır Billâh'ın bana tam olarak yardımcı olmasıyla bu sıkıntıdan da kurtuldum. Ancak Abbasi halifesi ordu komutanını (Emîrû'l-Cüyûş'u) aleyhime tahrik ettiğinden beni Frenkleri davete aday gösterdi. Bu durum imam tarafından duyulunca beni kendi himayesine alarak ferman verdi. Bildiğim ve gücümün yettiği kadar Müslümanları doğru yola getirmek, Mısır halifelerinin

²⁵ İbn-i Esir, c. X, s. 131'de Hasan Sabbâh'ın hendese, hesap, nücum, sihr vb. ilimlere sahip olduğu belirtilir.

imametinden ve onların gerçek durumlarından haberdar etmek üzere görevlendirdi. Eğer Sultan Melikşah “*etû’l-lahe ve etû’r-rasul ve ûlu’l-emri minküm*” (*Ey Mü’minler! Allah’a ve Rasulüne ve sizden emir sahibi olanlara itaat edin.* Nisa suresi, 4/59. ayet) ayet-i kerimesinden birazcık nasibini almışsa, muhakkak benim sözümü dikkate alacak ve Sultan Gazi Mahmud Sebüktegin gibi onların tamamının ortadan kaldırılması için²⁶ Müslümanlar üzerindeki şerlerini kaldıracaktır. Yoksa bir zaman gelecek ki bu işi başkası yapacak ve bu sevaba o nâil olacaktır. (Şimdi iddialarınıza cevap veriyorum):

1.Benim yeni bir din ve millet çıkardığım iddiası: Ben ki Hasan’ım! Yeni bir din ve millet çıkarmak mı? Allah esirgesin! Benim bağlı olduğum din, Asr-ı Saadet’deki sahabe-i kirâmın dînidir ve kıyamete kadar da doğru yol bu olacaktır. Yani benim dinim Müslümanlık dinidir:

“Eşhedü en-la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden rasûlullah”

Benim dünyaya ve dünya işlerine meylim yoktur. Yaptığım işler ve söylediğim sözler tam olarak hak din içindir. Benim itikadım şöyledir: Peygamberin çocukları (torunları) kendi babalarının hilafetine Âl-i Abbas’dan (Âl-i Abbas iyi adamlar olsalar bile) daha layık ve daha müstahaktırlar. Sen Sultan Melikşah’sın! Çektiğin zahmet, dünyanın doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine kadar üç defa yürüttüğün askerlerle (orduyla) elde etmiş olduğun ülkeye bugün Kaverd’in (Melikşah’ın amcası) oğullarının malik olmasını ve senin kendi öz oğullarının da her nerede yakalanırlarsa orada öldürülmelerini reva görüyorsan onların da (Abbasiilerin) hilafetleri kabul edilebilir. Hâlbuki Âl-i Abbas öyle çok kötülük yapmıştır ki onların yaptıkları kötülüklerden bizzat müşahede ettiklerim anlatmakla bitmez. Onların yaptıklarını hiçbir din ve millet reva görmemiş ve görmeyecektir. Onların yaptıklarını bilmeyenler, onlara inanarak hilafetlerini geçerli bir hilafet olarak kabul edebilir. Ben ise onların yaptıklarını bilen biri olarak, onları hilafete nasıl layık görebilir ve onların hilafetlerini nasıl onaylayabilirim? Eğer Sultan hazretleri onların durumlarını bildiği halde bu kötülükleri ortadan kaldırmak için çaba göstermez ve onların şerlerini Müslümanların üzerinden kaldırmazsa, bilmem ki kıyamette sorulduğu zaman nasıl bir

²⁶ Mahmud Sebüktegin’in Abbasi halifesi Kâdir Billâh’a kesin bir sadakati vardı. Kendisinin Abbasiiler aleyhinde her hangi bir hareket yaptığı görülmemiştir. Hasan Sabbâh’ın orada Tahertî olayından istifade etmek istediği görülüyor. Şöyle ki: Sultan Mahmud b. Sebüktegin, Horasan’da bulunan Bâtınîleri takib ettirerek onları dâileri ile birlikte cezalandırmıştı. Bunun üzerine Mısır halifesi tarafından Mahmud b. Sebüktegin’e hitaben yazılmış olan bir mektub ve hediyelerle Tahertî adında biri Nisabur’a gelmiş ve buradan Herat’a hareket etmişse de Mahmud b. Sebüktegin, kendisiyle Mısır halifesi arasında özel bir ilişki olduğu düşünülmesinden çekinerek Tahertî’yi tekrar Nisabur’a iade etmişti. Burada Kerrâmiyye reisi Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Muhammedşad ve benzerleri ile tartışmalar sırasında aşırı düşünceleri açığa çıkmış olduğundan öldürülmüştü. Kâdir Billâh bu Tahertî’nin Mahmud b. Sebüktegin’e geldiğini duyarak kendisine bir mektub yazmışsa da cevap olarak kendisine Tahertî’nin öldürülmüş olduğu bildirilerince rahatlamıştı.

cevap verecek ve nasıl kurtulacaktır! Şimdiye kadar yaşadığım müddetçe benim dinim bu olmuştur ve bundan sonrada bu yolda devam edeceğim. Bu inancımı bir an bile inkâr etmedim ve bundan sonra da inkâr etmeyeceğim. Dört Halife ve Aşere-i Mübeşşere'nin muhabbeti kalbimdedir ve öyle de kalacaktır. Baştan beri bağlı olduğum dinden başka bir din uydurmadım. Olmayan yeni bir mezheb de ortaya koymadım. Benim mezhebim Rasûlullah'ın dönemindeki mezheptir ve kıyamete kadar doğru olan mezhep de budur ve bu olacaktır.

2. Benim ve takipçilerimin Abbasîlere dil uzattığımız konusuna gelince; Müslüman olan, din ve diyanetten haberdar olup da onları kötümeyen, ayıplamayan var mı? Onlar öyle kimselerdir ki başlangıç ve sonları yalan, gerçekleri gizleme ve Allah'a isyan üzerine bina edilmiştir. Her ne kadar onların durumu bütün âlem tarafından biliniyorsa da, sultan hazretlerinin yanında, kendi lehime delil olması için genel anlamda ifade edeceğim: Ebû Müslim gibi bin türlü meşakkatler içinde sürekli çalışıp Emevîlerin elinden Müslümanların mallarını-canlarını kurtaran, peygamberin hanedanı hakkında revâ gördükleri laneti (ki, asıl kendileri laneti hak etmektedirler) peygamber hanedanı üzerinden kaldıran adamı yok ettiler. Hazret-i Peygamber'in dünyadaki bütün çocuklarını şehit ettiler. Köşede bucakta kalan peygamber çocukları onlardan korunmak için yöneticilik haklarından vazgeçmek zorunda kaldılar. Onlardan hiçbir kimsenin şarab içmek, zina ve livatada bulunmak gibi bir şey yaptıkları ne duyulmuş ne de böyle bir şey olmuştur. Halbuki Abbasilerin en âlim ve faziletlisi sayılan Harun Reşit'in kız kardeşi Abbase'yi kendisiyle beraber şarab meclislerinde bulundurduğu ve bu vaziyette oldukları halde, arkadaşlarının da yanlarına girmelerine engel olmadığı rivayet edilmektedir. Hatta Cafer Bermekî, Abbase ile ilişkide bulunmuş ve ondan gayr-ı meşru çocuk doğurmuştu. Harun Reşid'den uzak tutulmuş olan bu çocuk, Harun hacca gittiği esnada çocuğu orada bulmuş ve Cafer Bermekî'yi de orada öldürtmüştü.²⁷ Yine Ebû Hanife gibi dinin en sağlam direklerinden biri olan bu yüce değerli kişiye yüz kırbaç vurdurdular. Hüseyin Mansûr Hallâc gibi bir lideri astılar. İşte Hulefâ-yı Râşidîn dediğin, işte kıvâm-ı mülk, nizâm-ı din ve devletin kendileriyle güçlü olduğunu söylediğin kimselerin hali budur. Bunları kınar ve ayıplarsam veya bunlara karşı gelirim, insaf et! Haklı mıyım değil miyim?

3. Dağlı cahilleri aldatıp kendilerini bazı kimseleri öldürttüğüm hakkındaki iddiaya gelince: Basiret erbâbı açıkça bilmektedir ki insan için canından daha değerli bir

²⁷ Bermekîlerin Harun tarafından öldürülmeleri siyâsî sebeplerden kaynaklanıyordu. Abbase ise Cafer'in nikâhlı eşiydi. İbn-i Esir Tarihi, c. VI, s. 69 vd.

şey yoktur ve hiç bir kimse kendi canına kıyamaz. Benim gibi iktidarsız bir adam böyle işleri nasıl yaptırabilir? Sizin benim hakkımda duyduğunuz sözler gibi ben de sizin hakkınızda bir takım iddialar duymaktayım:

Horasan'da Sultan'ın ve Nizâmü'l-Mülk'ün adamlarıyla memurlar halka çok zulmediyorlar, Müslüman âbid ve zâhidlerin ailesine el uzatıyor, kadınları eşlerinin elinden alıyorlar, devletin uygulamalarında adalet gözetilmiyor ve bu konuda halkın devlet yöneticilerine ilettikleri şikâyetler dikkate alınmıyor. Daha da ötesi, adâlet isteyen kişiler daha büyük belâlarla karşı karşıya kalıyorlarmış!

Aynı zamanda çok büyük yetkilere sahip olan Nizâmü'l-Mülk, Ebû Nasr Kenderî gibi hiçbir zaman, hiç bir padişahın sahip olamadığı değerli bir veziri şehit ederek ortadan kaldırdı. Kendisi, bugün zalimler ve halkın en alt tabakası ile ittifak halindedir. Çünkü Hoca Ebû Nasr zamanında, on dirhem vergi alınır ve bunun tamamı hazineye girerdi. Şimdi ise elli dirhem vergi alınıyor ancak bunun beş dirhemi bile hazineye girmiyor. Küçük bir kısmını etrafındakilere veriyor, kalanını kendi oğullarına, kızlarına ve damatlarına harcıyor. Çeşitli yerlerde kerpiç ve çamura (inşaat için) sarfederek tükettiği paralar da herkes tarafından bilinmektedir. Hoca Ebû Nasr, kendi oğluna ve kızına ne zaman bir dinar sarfetmiştir? Ne zaman çamur ve tahtaya (inşaata) herhangi bir harcamada bulunmuştur? Bu durum ve bu şartlar altında hiçbir şekilde halkın kurtuluş ümidi yoktur. Bu durumda bazı kimselerin bunalıp canından vazgeçmesi veya zulmeden bir iki kişinin zulüm ve haksızlığını ortadan kaldırması normal değil midir?

Vakt-i zaruret çu nüma nedgiriz / Dest-i bikerd ser şimşiri tiz²⁸

Hasan Sabbâh'ın bir kimseyi aldatıp böyle işler yapması mümkün değildir. Dünyada hangi iş vardır ki, ona takdîr-i İlâhî (Âsumânî) müdâhil olmasın?

4. “Bu türlü hareketleri terk edersen edersin, etmezsen seni harab ederim.” buyurmanıza gelince: Ben Sultan'ın görüşlerine aykırı hareketlerde bulunmaktan Allah'a sığınırım. Ancak hem düşmanlarım kuvvetliler ve hem de beni ele geçirmek için her türlü girişimde bulduklarından kendi durumumu sükûnetle Sultan'a bildire bilmek için bu köşeyi (Alamut Kalesi'ni) ele geçirdim ve kendime bir sığınak oluşturdum. Böylece düşmanlarım ile anlaştıktan sonra Sultan'ın huzuruna gidebilmem mümkün olacak ve

²⁸ Beytin anlamı “İyice köşeye sıkışıp kaçacak yer kalmayınca / İnsan keskin kılıncı eliyle tutmağa mecbur kalır.” Bu beytin Şeyh Sâdi'nin Gülistan'ında olduğunu biliyoruz. Ancak Şeyh Sâdi, Hasan Sabbâh'tan çok sonra yaşamış biridir. Yani Hasan Sabbâh'ın bu beyti Şeyh Sâdi'den almış olma ihtimali yoktur. Bu durumu dikkate aldığımızda, Şeyh Sâdi'nin bu beyti kendisinden ve Hasan Sabbâh'tan daha önce yazmış olan bir şâirden almış olduğunu kabul etmek gerekecektir.

onun hizmetine girme imkânı doğacaktır. Böylece dünya ve ahirete ait saâdet yollarını elimden geldiği kadar Sultan'a gösterebilirim. Eğer ben bunun dışında bir davranışa kalkışırsam ve Sultan'ın emrine itaat etmezsem halk orda-burda beni kötüler ve benim hakkımda 'Kendi padişahına muhâlefet etti, *'etî'ullahe ve etî'r-rasul ve ûlu'l-emri minkûm'*, yani; "Allah'a, peygamberine ve sizden olan emir sahiplerine itaat ediniz!" Nisâ Sûresi 4/59. ayetinden hiç haberi yok derler. Diğer yandan düşmanlarımla Sultan'ın yanında değerleri artar ve benim hakkımda daha birçok iftiralar uydururlar. Benim din ve davet konusunda yapmış olduğum iyilikleri halk arasında kötü göstermek için bahane bulmuş olurlar ve benim iyi namımı kötüye çıkarırlar. Bugün Nizâmü'l-Mülk gibi kuvvetli bir düşmanın varlığına rağmen Sultan'ın hizmetine girip Nizâmü'l-Mülk'ü yok farz etsem bile Sultan'ın Abbasilere bağlılığı ve onların emirlerinden çıkamaması dolayısıyla, onların herhalde Sultan'ın benim hakkımdaki düşüncelerini değiştirerek yok edilmem için canla başla çalışılacakları ve aynı zamanda beni Sultan'dan isteyeceklerinde hiç şüphe yoktur. Sonuç, herhalde hiç de iyi çıkmayacaktır. Çünkü onların beni istemeleri ve onlara teslim edildiğim takdirde yiğitçe/insanca davranılmış olmayacaktır. Eğer onlara teslim edilmezsem onların hilafetlerini kabul eden cahiller, Sultan hakkında ileri geri konuşacaklardır.

Abbasilerin benimle olan kavgaları ve aleyhimde ne kadar çalıştıkları Sultan tarafından bilinmektedir. Mısır'a gittiğim zaman arkamdan adamlar gönderdiler ve Mısır'daki Emîr-ül-Cüyûş'a (ordu komutanına) bol miktarda mal göndererek beni yok etmesi için ellerinden geleni yaptılar. Gerçek halife ve imam-ı müstekar olan Mustansır Billâh'ın büyük yardımları olmasaydı o tehlikeli durumdan kesinlikle kurtulamaz, öldürülürdüm. Sonuç olarak ordu komutanı Frenk'e (Avrupalılara) gidip Frenk kafirlerini İslam'a davet etmek üzere beni seçti ve bu göreve tayin etti. Allah'ın lütfuyla bu tehlikeden kurtuldum. Yıllarca zahmet ve meşakkatler çekerek nihayet Irak'a gelebildim. Onlar beni daima takip ediyorlardı. Bugün ise buradaki Alamut Kalesi'ne ulaşmış oldum. Ve alevi halifelerin davetini açıklamak için Taberistan, Fihistan ve Cibâl'de bazı kaleler elde etdim. Mü'minlerden refikler, Şiîler ve Alevilerden birçok kimse huzuruma geldiler ve Abbasiler benden korkmaya başladılar. O halde yukarıda arzettiğim gibi Sultan'ın huzuruna vardığım takdirde netice hiç de iyi olmayacak, belki iki taraf arasında savaş çıkacaktır.

5. Bu kayabaşı hakkındaki söze gelelim; 'Alamut Kalesinin burçları göğün burçları gibi olsa bile yere indiririm' buyuruyorsunuz. Burada oturanların, bu kalenin uzun

müddet kendi ellerinden çıkmayacağına dair inançları tamdır. Bu konu, Allah'ın yardımıyla ilgili bir durumdur. Ben, burada üzerime farz ve sünnet olan vazifeleri yerine getiriyor, Allah ve peygamberden Sultan'ın ve devlet erkânının doğru yola gelmeleri için dua ediyorum. Cenâb-ı Hak'tan onlara hak dini nasib etmesini ve Abbasilerin fîsk ve fesatlarını halk arasından kaldırmayı kendilerine müyesser eylemesini temenni ediyorum. Eğer Sultan'a din ve dünya saadeti nasip olacak olursa Sultan Muhammed Gazi onların defedilmesi ve şerlerini ortadan kaldırmak için kıyam ettiği, Tirmiz'den Seyyid Alaü'l-Mülk Hüdavendzâde'yi hilafet makamına oturtmak için getirdiği gibi Sultan da bu işe girişir ve bu büyük iş onun eliyle ortaya konulur. Böylece Allah'ın kulları onların şerlerinden kurtulur. Yoksa bir zaman gelir, âdil bir padişah harekete geçerek bu işi yapar ve Müslümanlar onların zulmünden kurtulur. *Ve's-selamu 'alâ men ittebea'l-hüdâ.* ('Doğru yola tâbi olanlara selâm olsun!' Taha suresi 20/47).

Melikşah'tan Sonra Hasan Sabbâh ve Alamut Kalesi

Hasan Sabbâh'ın, kendilerinin Beldetü'l-İkbâl dedikleri Alamut'a yerleşmelerinden kısa zaman sonra Melikşah vefat etti. Eşi Türkan Hâtun, saltanatın dört yaşındaki oğlu Mahmud'a bırakılmasını sağlamak için Melikşah'ın vefatını bir süre gizli tuttu. Ümeraya gizlice bol bol mal dağıtarak bu amacını gerçekleştirdi. Melikşah'ın en büyük oğlu Berkyaruk bu tarihte İsfahan'da bulunuyordu. Türkan Hatun'un Berkyaruk'u tutuklattırmak için İsfahan'a gönderdiği kişiler Berkyaruk'u hapsedmişlerse de Melikşah'ın vefat etmiş olduğunun duyulması üzerine kendisi hapisten çıkarılarak İsfahan'da padişahlığı ilan edilmişti. İki taraf arasında çıkan savaşta Türkan Hâtun'un tarafı mağlup olmuştu. Türkan Hâtun, bu mağlubiyetinden sonra ikinci defa şansını denemek için Berkyaruk'un dayısı Azerbaycan valisi İsmail b. Yakutî b. Davud'un yardımıyla 486/1093'te yeni bir savaşa girişti. Ancak bu savaşta da mağlup oldu ve müteakiben oğlu Mahmud'un da vefat etmesiyle Berkyaruk istikrarı sağlamış oldu. Ertesi sene yani 487/1094'de amcası Tutuş ile uğraşmağa mecbur kalan Berkyaruk müteakib senede bu tehlikeden kurtulmuştu. O, 480/1087'de kardeşi Sencer'i bir ordu ile Horasan'a göndermiş ve buranın idaresini Sencer'e terk etmişti. Bu tarihten iki sene sonra Sencer'in ana-baba bir kardeşi Muhammed b. Melikşah saltanatı ele geçirmek için ayaklanarak kardeşi Berkyaruk adına hutbe okutulmasına son vermişti. Bu sırada Bağdat'ta onun adına hutbe okunmaya başladıysa da aynı yılda Berkyaruk ülkede hâkimiyet kurup yeniden Bağdat'ta kendi adına hutbe okunmasını sağladı. Fakat aynı yıl Bağdat'da yine Muhammed adına hutbe

okunmağa başlandığı gibi, diğer kardeşi Sencer de kendisini uğraştırdı. Bu kardeşler arasında senelerce, sürekli olarak ihtilaf çıkmaya devam etti.

Berkyaruk ile Mahmud'un annesi Türkan Hâtun arasında çıkan savaşlar esnasında Bâtınîler İsfahan'da toplanarak faâliyete başlamışlar ve davetlerini açıktan duyurmaya başlamışlardı. Kendilerine muhâlefette bulunanlardan birçok kimseyi öldürmüşler ve halk arasında büyük bir dehşet saçmışlardı. Hiç kimse şehirde bile tek başına gezmeye cesaret edemiyordu. Vaktinde evine gelmeyen kimsenin Bâtınîler tarafından öldürülmüş olduğu düşünen aileleri feryada başlıyordu. Türlü türlü şeytânî hilelerle her gün beş on kişinin hayatına son veriyorlardı. Halk onlardan intikam almak üzere Şafî mezhebi fakihlerinden Hacendli Ebu'l-Kasım Mesud b. Mahmud'un başkanlığında ayaklanarak İsfahan'daki Bâtınîlerin birçoğunu yaktdılar.

Onlar Melikşah tarafından yaptırılmış olan İsfahan yakınlarındaki Şahdiz kalesini ele geçirmiş ve yukarıda Hasan Sabbâh'ın hocası olduğunu söylediğimiz Abdullah b. Attâş et-Tabîb'in oğlu Ahmed b. Attâş'a tac giydirerek onu bu kaleye reis yapmışlardı.

Hasan Sabbâh'ın kız kardeşinin oğlu Ebu'l-Fütuh, Ardahan kalesini; meşhur dâilerden Ebû Hamza el-Eskaf ise Tanbur kalesini ele geçirmişlerdi. Onlardan başka Kûhistan, Taberistan ve diğer yerlerdeki birçok kaleyi istila etmiş olan Bâtınîler, her tarafta yol kesiyor, insanları öldürüyor ve mallarını gaspedip yağmalıyorlardı. Onlar Muhammed'in yönetimi altında bulunan İsfahan subaşısı Sermez, Ergaş ve Gümüş gibi en büyük yöneticilerden olan kişileri de öldürdüklerinden, düşmanları Berkyaruk'u onlara meyletmekle itham ediyorlardı. Berkyaruk, kardeşi Muhammed'i mağlup etmesinden sonra ordusunda onlardan olan kişiler çoğalmış ve onun birçok askerini kendi mezheplerine girdirmişlerdi. Onlara muhalif olanlar ise hayatlarından emin değildiler. Hiç kimse zırhını giymeden evinden dışarıya çıkmağa cesaret edemiyor ve ümerâdan olanlar bile Berkyaruk'un yanına zırh ile giriyorlardı. Berkyaruk kendi aleyhindeki sözlere son vermek ve yeniden genel güvenliğin sağlanması için harekete geçti ve onları tamamen mahvetti. Bu arada onlardan olmayan bazı masum kişiler de onlardan olduğu suçlamasıyla hayatlarından oldular. Hatta Bağdat'taki Nizâmiye Medresesi müderrisi Kiyâ el-Herâsî²⁹ bile Bâtınîlikle itham edilip tutuklanmışsa da itikâdının doğruluğu ve ilimdeki yüksek derecesinin halife Müstazhir Billâh tarafından ifade edilmesiyle serbest bırakılmıştı. 489/1096'da Berkyaruk'un vefatından sonra kardeşi Muhammed onların kökünü kazımaya

²⁹ Kiyâ el-Herâsî, Taberistanlı olup 450/1058'de doğmuş ve 504/1111'de Bağdat'da vefat etmişti. Nisabur'da İmâmü'l-Harameyn'den Gazzâlî ile beraber ders almış ve Gazzâlî'den sonra Nizâmiye Medresesi'ne müderris olmuştu.

karar vererek Isfahan yakınlarındaki Şahdiz Kalesi'nden işe başladı. Bir dağ üzerine bina edilmiş olan bu kalenin etrafını muhasara etti. Muhasara altındakiler müdafaa ve karşı koymanın mümkün olmadığını gördüklerinden hileye başvurarak, 'Kendilerinin Allah'a, kitablara, peygamberlere, ahiret gününe inanan ve Muhammed (s.a)'in tebliğinin doğruluğunu kabul edenlerden olduklarını, yalnız imamet konusunda onlardan farklı düşündüklerini, padişahın kendileriyle barış yapmasının ve ona arz ettikleri itaati kabul etmesinin caiz olup olmadığına dair fetva istediler. Fukahânın çoğu bunu câiz gördüyse de bazıları suskunlukla karşıladığından aralarında tartışma kapısı açılmış oldu. Şafîîlerden Ebu'l-Hasan es-Semencânî'nin bunun câiz olmasının mümkün olmadığına dair açıklamaları münâzarayı aydınlatsa da kesin bir sonuç çıkması sağlanmadı. Aslında kaledekilerin asıl amaçları da fukaha arasında ihtilaf çıkararak zaman kazanmaktı. Nihayet onların bazıları Hasan Sabbâh'ın kalesine ve bazıları da diğer kalelere gitmek için müsaade alarak Şahdiz Kalesi'ni teslim ettiler. Seksen kişiyle kalede kalmış olan reisleri Ahmed b. Attâş, oğluyla birlikte öldürülerek cenazeleri Bağdat'a gönderildi. Eşi ise, üzerindeki eşsiz nefis mücevherlerle kendisini kaleden aşağı attı ve parçalandı.

Muhammed, bundan sonra Alamut Kalesi'nin sahibi olan Hasan Sabbâh'ın ele geçirilmesi üzerinde önemle durmaya başladı. Yirmi altı seneye yakın bir zamandan beri çevredeki halkın kadınlarını esir almak ve erkeklerini öldürmek suretiyle alçakça faaliyetler yürütmekten geri durmayan Hasan Sabbâh'ın üzerine Anuştingin'i gönderdi. Anuştingin, kaleyi aylarca muhasara altına tutarak kalede mahsur kalanları açlıktan öldürmek noktasına getirmişti. Hasan Sabbâh, bu esnada her adamına günlük yalnız bir çörek ile üç ceviz veriyordu. Bu sırada Muhammed'in ölmesiyle, kalenin fethedilmesi tamamlanamadan asker geri çekildi. Sencer de Hasan Sabbâh'ı sıkıştırmışsa da Hasan Sabbâh, Sencer'in ileri gelenlerinden olan bir kadını elde ederek onun vasıtasıyla Sencer'in oturduğu yerin altına bir bıçak saplattırılmış ve kendisine: *'Eğer size samimi bir sevgi beslememiş olsaydım bu bıçağı oturduğunuz yerden daha yumuşak olan göğsünüze saplattırmak, oturduğunuz yere saplattırmaktan daha kolaydı! Sizin bütün gizlilikleriniz (mahremlerinizin cümlesi) benim elimdedir.'* diye haber göndermiş olduğundan Sencer korkmuş ve bu olaydan sonra ona karşı herhangi bir hareketde bulunamamıştı.

Hasan Sabbâh'tan Sonra Alamut Kalesi ve Fâtîmîler

Yukarıda söylediğimiz gibi 483/1090'da Alamut'u ele geçirmiş olan Hasan Sabbâh, 518/1124 tarihinde bu kalede vefat etti. Tarihi rivayetlere göre kendisi zahidlik iddiasında bulunuyordu. Otuz beş sene devam eden hâkimiyeti esnasında kalelerde kimse şarap

üretmemiş ve içmemiştir. İki oğlunun şarap içerek zîna ettikleri kendisine söylenince onları, şer'î had cezası uygulayarak öldürmüştür. Oğllarından birini Kûhistan nâibi öldürmüş olduğuna dair şüphe olmakla birlikte, diğer oğlunun şarap içerek Kur'an'ın emrine muhalif harekette bulunmuş olduğu için katledildiği rivayet edilmiştir. Bu otuz beş sene zarfında hanesinde itikâf ile dinin usul ve fûrûuna dair konuları açıklamak ve şeri'atın zâhirini muhtelif derecelerde 'Bâtın'a doğru götürmek maksadıyla kitaplar yazmıştır. Bu uzun müddet esnasında yalnız iki defa evinden dışarı çıktığı ve bir kere de evinin damında görüldüğü rivayet edilmiştir. Kendisine Seyyidinâ, Reis, Şeyhu'l-Cebel gibi unvanlar veriliyordu. Bu son unvan (Şeyhu'l-Cebel), bizim âcizane zannımıza göre kendisine Batılıların verdiği bir unvandır. Kurmuş olduğu devlete "Melâhide-i İsmâîliyye Devleti" adı verilmekle beraber "Haşşâsiyye" de denilmektedir.³⁰

Hasan Sabbâh'tan sonra vasiyeti gereğince yerine geçen Kiyâ Buzruk Ümid şeri'ate riayetkâr biriye de Hasan Sabbâh'ı imam olarak kabul eder ve onun söz ve fiillerine hürmet ederdi. Onun zamanında oğlu Kiyâ Muhammed b. Buzruk Ümid, imâmet davası güderek ayaklandı ve 532/1138'de babasının vefatıyla riyâset makamına geçti. Onun da zâhir-i şeriate (namaz, oruç, hac vb.) riâyet ettiği zamanlar olurdu. Yirmi beş sene hâkimiyetini sürdürdükten sonra 557/1162 vefat etti. Yerine Hând Hasan b. Muhammed b. Buzruk Ümid reis oldu. Hând Hasan da babasının zamanında imâmet iddiasında bulunmuştu.

Güya Hasan Sabbâh, Müstansır Alevî'nin oğlu Nizâr'ı beraberinde getirmiş ve onun Hâdî adında bir oğlu dünyaya gelmişti. Müstansır Alevî'nin torunu olan bu Hâdî, Muhammed b. Buzruk'un eşiyle ilişkiye girmiş ve Hasan Sâni denilen Hând Hasan da bu ilişkiden doğmuştu.³¹

³⁰ Fransızcadaki, suikast düzenleyerek (kasden ve hafiyen-gizlice) adam öldürmek manasına gelen assassin masdarının Haşşâsin kelimesinden alındığı ve kasden adam öldüren kişiye de bundan dolayı assassin denilmekde olduğu söyleniyorsa da bunun 'assâsin'den alınmış olması ihtimali de vardır. Melâhide-i İsmâîliyye'ye Haşşâsin denilmesi ise şarabın haram olması hasebiyle onların haşîş/esrar kullanmalarından kaynaklanıyor. Telbisü İblîs, s. 400'de görüldüğü gibi, aynı sıkıntıdan dolayı sûfiler de haşîş kullanarak sarhoş oluyorlardı. Onlara esrarın verdiği tesirden istifade ile kendilerini cennette olduklarını hissettirmek için Hasan Sabbâh tarafından özel olarak (özellikle) haşhaş içirildiğini söyleyenler de vardır. Hangi sebeble olursa olsun Haşşâsin adıyla bilinmeleri, haşhaş kullanmalarından dolayındır.

³¹ Müstansır Alevî hayattayken Nizâr'ı veliahd yapmışsa da yukarıda belirtildiği gibi Emîrû'l-Cüyûş'un oğlu Efdal onu yerinden ederek diğer oğlu Müstâ'li'ye biat etmiş, Nizâr İskenderiyye'ye kaçmış ve orada kendisine el-Müstafâ Lidinillâh unvanıyla ahâli tarafından biat edilmişti. Efdal'ın İskenderiyye üzerine gönderdiği ikinci ordu onları mağlup etmiş ve tutuklanan Nizâr, Mustâ'li tarafından üzerine duvar örülme suretiyle öldürmüştür (487/1094). Hasan Sabbâh'ın firkasından olub Musta'leviyye'ye muhalif olan Nizâriyye ise, Nizâr'ın İskenderiyye'den bir kızın karnı içinde gizlice çıkıp birçok yeri dolaşıktan sonra Alamut'a geldiğini iddia ederler (Subhu'l-A'şâ, c. XIII, s. 237). Onlara göre bir imamın belirlediği ve tayin ettiği bir imamı yerinden indirmek (imâmetini iptal etmek), Allah'ın takdirine hata isnat etmek olarak kabul edildiğinden Nizâr'ın imâmeti geçerli olup el-Mustâ'li'nin imâmetinin ise geçersiz olması gerekir.

Gerçi bu iddia ile kendisinin gayr-ı meşru çocuk olduğunu itiraf ediyorsa da itikatlarına göre imam hakkında bütün haramların (yasakların) mübah olduğunu düşünecek olursak bu iddiada böyle bir şâibe olmadığını anlarız.

559/1164'de Fâtımîler yıkılmaya başlayınca o, imâmetini bir Ramazan'da bütün Bâtınîlere ilan etmiş, minberinin dört tarafına kırmızı, sarı, beyaz, yeşil,³² renkte dört sancak asarak minbere çıkmış, 'Ben imamım, dünyadan teklifatı kaldırdım ve zâhir-i şeriatle (namaz, oruç, hac vb.) ameli kaldırdım. Şimdi kıyamet zamanıdır.' diye hitab ettikten sonra minberden inerek orucunu bozmuş ve sonrasında da bütün Bâtınîler türlü türlü sefahat ve aşırılıklarda bulunmuşlardır. İdü'l-Kıyâm adını verdikleri o günü kendileri için tarih başlangıcı olarak kabul etmişler, Arap tarihini terk etmişlerdi. Kendisine bu tarihten sonra Hând yerine Hüdavend diye hitab ediliyor ve 'Alâ Zikrihi's-Selam lakabıyla anılıyordu.

Ber daşet gill-u şeri' bi'd te'yid izdi / Mahdûm rüzgâr 'Alâ Zikrihi's-Selam'³³

Bunların altıncıları olup³⁴ zâhiren İslam şeriatine döndüğünden dolayı Nû-Müslüman nâmını alan Hând Celaledin Hasan'ın ricasıyla Kazvin'den gelen ulemâ, Hasan Sabbâh'ın ve diğer mülhidler kitaplarını kütüphanelerden alarak yakmışlardı.³⁵ Kâh diyanet perdesi altında gizlenme ve kâh en çirkin ve çılgın hareketler ile bir buçuk asırdan fazla dinî esaslara karşı tecavüzlerde bulunan İsmâiliyye mülhidlerinin nihayet 654/1256'da Hülagü tarafından hâkimiyetlerine son verilip bir ay içinde Alamut gibi

³² Fâtımîlerin sancakları sarı renkte idi. Bkz. Subhu'l-A'şâ, c. XXIII, s. 244.

³³ İlâhî tayinle zamanın reisi olan ('Alâ Zikrihi's-Selam), şeriatin kin ve düşmanlığını (gillugışını) ortadan kaldırdı.

³⁴ Onların beşincileri olan Muhammed b. 'Alâ Zikrihi's-Selam, İmam Fahreddin Râzi'yi tehdit ile mecburen susturmuştu.

Hândmîr'in Habîbu's-Sir'inde görüldüğü gibi, Fahreddin Râzi'yi çekemeyenler, onun İsmâililerin mezhebine gizlice girmiş olduğu şâyiasını yayıyorlardı. O da böyle bir şeyden uzak olduğunu göstermek için bir gün Rey'de kürsüye çıkarak İsmâilileri kötüleyen bir konuşma yaptı. Konuşmasında onları ağır bir dille eleştirdi. Muhammed b. 'Alâ Zikrihi's-Selam derhal bir fedâi gönderdi. Bu fedâi talebe-i ulûmdan gibi görünerek yedi ay imamın derslerine devam etti. Bu esnada hep fırsat gözlüyordu. Bir gün Üstadı, mütâlâ hânesinde yalnız bularak içeri girdi; kapıyı kapayıp üzerine hücum etti ve altına aldı. Ardından hançeri göğsüne dayadı. Râzi, 'Bana ne yapmak istiyorsun?' dedi. 'Göbeğinden göğsüne kadar yaracağım!' dedi. Râzi, 'Niçin?' dedi. Fedâi, 'Çünkü herkesin gözü önünde (ala melai'n-nas) İsmâilileri kötüledin' dedi. Üstâd, canına kıymaması için fedâiye ricâ etti. Bundan sonra onların aleyhinde bulunmayacağına dâir yemin ederek teminat verdi. Kefaret verip yeminden kurtulacağını söyleyen fedaiye, bu yola başvurmayacağına dâir yemin etti. Bunun üzerine fedâi, 'Seni öldürmek için emir almamış idim. Yoksa seni öldürmeyi ertelemezdim' diye imamı bıraktı. Ve kendisine Muhammed b. 'Alâ Zikrihi's-Selam'ın selamı olup hâkim-i mutlak olmak üzere kendisini kaleye davet etmekte olduğunu tebliğ etti. İnsanlardan herhangi birinin sözlerinin her hangi bir önemi olmasa da kendisinin sözlerinin büyük önem taşıdığından haklarında aleyhte konuşmaktan vaz geçmesi talebinde bulunduğunu bildirdi. Râzi kaleye gidemeyeceğini söyledi. Bunu üzerine fedâi üstâdın önüne 300 duka koydu ve bunun kendisine her sene verileceğini söyledi. Bu olaydan sonra İmam Fahreddin Râzi onların aleyhinde bulunmaktan uzak duruyor, 'İsmâiliyye'ye muhâlefet ederekten' demekle yetiniyordu. Talebesinden birinin bu söylem değişikliğinin sebebini sorması üzerine bu hançer tehlikesine gönderme yaparak; 'Çünkü onların burhan-ı kat'ileri (keskin, kesici delilleri) vardır' demiş olması ne kadar zarifdir!

³⁵ Bu kitaplar Alamut'un tahrip edilmesi esnasında tekrar bulunmuş olduğundan, yakılan kitapların daha önce kopyalarının alındığı anlaşılmaktadır.

korunaklı kalelerinden elli korunaklı kale yıkıldı. Son hükümdarları olan Rükneddin Haverşah, Mengühan'ın emriyle öldürüldü.

Daru'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Kalam Tarihi Müderrisi

Mehmed Şerefeddin Yaltkaya